

## יומן מסע של אחות עברייה במשלחת הרפואית האמריקנית הציונית של הדסה לארץ ישראל, 1918–1920: מקרה בוחן

### צפורה שחורי-רובין

#### מבוא

מלחמת העולם הראשונה הותירה את היישוב בארץ ישראל מנותק ממקורות תמיכתו בחו"ל, והדבר גרם להידרדרותו הכלכלית והבריאותית. המצוקה הרפואית הייתה קשה ביותר. את רוב בתי החולים ומחסני התרופות החרים השלטון הצבאי הטורקי, ורבים מהרופאים גויסו לצבא. באמצע 1916 פרצה מגפת טיפוס הבהרות והתפשטה במהירות בעיקר בריכוזי האוכלוסייה בירושלים, ביפו ובצפת וגרמה למותם של אלפים, ועליהם נוספו קורבנות הרעב, מחלות למיניהן והיעדר טיפול רפואי מתאים. בתום המלחמה נותר היישוב היהודי בחוסר כול; חלק מהאוכלוסייה מת ממגפות, ממחלות ומרעב. משפחות נעקרו מבתיהן, ואלפי יתומים ואלמנות נותרו בתנאי מחסור קשים.<sup>1</sup>

ביולי 1916 פנה הוועד הפועל הציוני, שישב זמנית בקופנהגן, אל הסתדרות ציוני אמריקה בבקשה לארגן סיוע רפואי מיידי ליישוב בארץ ישראל. ביצוע הבקשה נמסר ל'הסתדרות נשים ציוניות הדסה', מאחר שחברותיה כבר היו מעורבות משנת 1913 בפעילות פילנתרופית בארץ ישראל בתחום בריאות הציבור. הדסה החלה לארגן משלחת רפואית לעזרת היישוב, אך בשל כניסת

---

<sup>1</sup> נתן אפרתי, **ממשבר לתקווה: היישוב היהודי בארץ-ישראל במלחמת העולם הראשונה**, ירושלים 1991, עמ' 16–43; עוזיאל שמלץ, 'התמעטות אוכלוסיית ארץ-ישראל במלחמת-העולם הראשונה', **מרדכי אליאב (עורך)**, **במצור ובמצוק: ארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה**, ירושלים 1991, עמ' 17–47; זלמן גרינברג, 'ממה מתו תושבי ירושלים בתקופת מלחמת העולם הראשונה?' **קתדרה**, 165 (תשרי תשע"ח), עמ' 129–160.

ארצות הברית למלחמה בשנת 1917 נעצרה פעילותה. אזרחים אמריקנים לא הורשו להיכנס לארץ, והתוכנית נדחתה.

בדצמבר 1917, זמן קצר לאחר כיבוש ירושלים על ידי הבריטים, פתחו חברות הדסה במגעים ראשונים עם השלטון הצבאי הבריטי כדי לאשר את כניסתה של משלחת רפואית לארץ ישראל.<sup>2</sup> האישור הבריטי הגיע רק במרץ 1918 בעקבות התערבותו האישית של לואי ברנדייס, המנהיג הציוני, שופט בית המשפט העליון האמריקני, שהיה ער לחשיבות הרבה שבהגשת עזרה רפואית מיידית לשיקום היישוב.<sup>3</sup>



אחיות המשלחת הרפואית ערב צאתן לארץ ישראל, ניו יורק 1918  
רחל מלין (בעיגול); הנרייטה סאלד יושבת מימין (באדיבות המשפחה)

ב-11 ביוני 1918 יצאה המשלחת הרפואית באונייה צבאית מניו יורק, הפליגה דרך שלושה אזורים מלאי צוללות – האוקיינוס האטלנטי, תעלת למאנש

<sup>2</sup> המשלחת כונתה קעמצ"א – קבוצת עזרה מדיצינית של ציוני אמריקה ( American Zionist Medical Unit)

<sup>3</sup> Donald Herbert Miller, *A History of Hadassah 1912–1935*, Ph. Dissertation, New York University, 1968, p. 98; Isaac Max Rubinow, 'Report of Activities of the American Zionist Medical Unit from July, 1919 to August, 1920', *אצ"מ*, A375/235, בתוך ארכיון רוז ג'ייקובס (נשיאת הדסה בשנים 1930–1932, 1934–1937). תודתי לד"ר נירה ברטל.

והים התיכון – ובדרכה הוכרחה לנסוע דרך אנגלייה, צרפת, איטליה ומצרים.<sup>4</sup> בכל אחת מהמדינות זכתה המשלחת לקבלת פנים נלהבת מצד הקהילה היהודית, ולאורך ישראל הגיעה ב-18 באוגוסט 1918. לנוכח המצב הקשה בארץ החלה המשלחת מייד בפעילות שיקום רפואית לכלל האוכלוסייה, יהודים וערבים כאחד. תחילה נאבקה במצוקות הבריאות הבערות ביותר, ורק בשלהי 1918 התפנתה לפתוח בתי חולים במרכזים העירוניים למיניהם.

היא חידשה את פעולתו של בית החולים המרכזי בירושלים – בית חולים רוטשילד – והפכה אותו למרכז בארץ, ובסמוך לו הקימה בית ספר לאחיות וגיבשה תוכנית לימודים ייחודית אשר הכשירה אחיות על בסיס עקרונות הסיעוד המודרני בהתאם לתוכניות הלימודים שהיו מקובלות בארצות הברית. בה בעת הקימה בתי חולים ביפו, בטבריה ובחיפה ובית חולים לחולי שחפת בצפת. ליד כל בית חולים פתחה מרפאות ומעבדות.

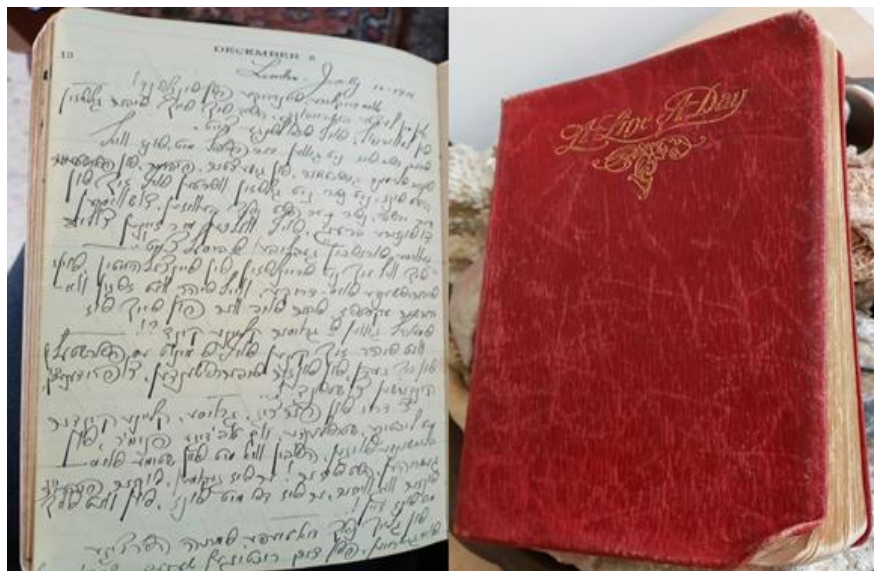
נוסף על פעולות ההצלה החלה המשלחת במתן חינוך לשמירת הבריאות וההיגיינה בקרב האוכלוסייה, בפעילות היגיינית סניטרית במוסדות החינוך, במאבק בתחלואת התינוקות ותמותתם ובהדרכת אימהות בגידול ילדיהן. על יסודותיה של המשלחת קמה בשנת 1921 'ההסתדרות הרפואית הדסה', אשר ניתבה את כל כוחותיה לבניית מנגנון בריאות ציבורי בארץ.<sup>5</sup>

אחת מעשרים האחיות שהגיעו ארצה על סיפונה של אוניית המשלחת הייתה רחל (ריי) מלין, אחות מוסמכת בת 29 מניו יורק. מלין ליוותה את המסע לארץ ישראל בכתיבת יומן אישי שבו תיעדה ביידיש בכתב ידה את רשמיה ואת חוויותיה החל מהציאה מניו יורק דרך עצירות הביניים בערי אירופה ועד ההגעה לארץ ישראל, ובעיקר תיארה את העבודה המאומצת שהשקיעו חברי המשלחת למען שיקום בריאותו של היישוב. חשיבות היומן רבה לאין ערוך, שכן הוא מתעד את ראשית העשייה הרפואית-סיעודית של הדסה בארץ ישראל, את תרומתה להקמת תשתית רפואה מודרנית קבועה ואת השפעתה על התפתחות הרפואה הציבורית בארץ.

<sup>4</sup> מרלן לוי, *דרוש רק חלום: סיפורה של הדסה*, ירושלים, 1998, עמ' 43–44.  
<sup>5</sup> *American Zionist Medical Unit for Palestine*, New York 1919, AZC, F49/2455  
 צפורה שחורי-רובין ושפרה שורץ, 'הדסה' לבריאות העם, ירושלים, 2003, עמ' 19–21.

### יומנים אישיים כמקור ידע במחקר ההיסטורי

יומנים הם חלק מקטגוריה של מסמכים אישיים, כמו מכתבים וספרי זיכרונות. הם שייכים לסוגה ספרותית מיוחדת הקרובה ביותר לסיפור חיים שבו מספר הכותב בעקיבות את אירועי חייו סמוך לזמן התרחשותם, אירועים אשר אינם באים לידי ביטוי במסמכים רשמיים.<sup>6</sup>



היומן של רחל מלין

לדעתו של ההיסטוריון עמוס גולדברג, 'היומן נתפס כטקסט ספונטני ולא מעובד, הנכתב מיום ליום ללא עיקרון מארגן. לעתים קרובות הוא עוסק בזוטות יומיומיות, אירועים קריטיים, רגעים של משבר, אירועים מיוחדים שגרמו לתפנית בחייו של הכותב'.<sup>7</sup> ואולם לא רק סיפורי חיים מתועדים ביומנים אלא גם אירועים היסטוריים חשובים שליוו את הכותב במהלך חייו, ולכן יש ליומנים אישיים חשיבות וערך רב, מאחר שהם משמשים מקור היסטורי ללמידה על רוח התקופה ועל הסביבה החברתית-התרבותית של הכותב. הם מביאים את הדמויות ופועלן ואת האירועים ההיסטוריים

<sup>6</sup> דבורה ברנשטיין וטליה פפרמן, 'מחיפה לברלין: בורגנות יהודית ממוגדרת בפלשתינה-א"י בתחילת המאה ה-20', **עיונים בתקומת ישראל**, 33 (2020), עמ' 151–152.

<sup>7</sup> עמוס גולדברג, **טראומה בגוף ראשון: כתיבת יומנים בתקופת השואה**, אור יהודה 2012, עמ' 61–62, 67.

מנקודת מבטם של הכותבים ואת הרשמים העמוקים והחויות שנוצרו בעטיים.

יתרה מכך, היומנים חשובים לחקר קורותיהן של קהילות, ללימוד נושאים וסוגיות שחסרונם מורגש במחקר ההיסטורי-החברתי, שכן הם אוצרים בתוכם סיפורי חיים, מתעדים חיי משפחה או קבוצה חברתית מסוימת.<sup>8</sup> היסטוריון החינוך יובל דרור סובר שיש לחפש את המקורות לכתיבת ההיסטוריה היומנים ובמכתבים אישיים, בפנקסי חשבונות, בתכתובות משפחתיות למיניהן ובשאר מקורות אזוטריים.<sup>9</sup> אניטה שפירא ממליצה לעיין מחדש במקורות הראשוניים, לנבור בארכיונים נשכחים, בתעודות וביומנים, לקרוא את המידע ולנתחו מחדש. כל אלה ביכולתם לשנות, לדעתה, את מעמדם של תהליכים ואירועים היסטוריים ולזכותם בכבוד שהם ראויים לו.<sup>10</sup>

מחקרי מתבסס על יומן אישי שכתבה רחל (ריי) מלין, אחות אלמונית, מתנדבת במשלחת הסיוע הרפואי שהגיעה לארץ ישראל באוגוסט 1918. מלין הותירה אחריה יומן מסע עשיר בתיאורים ארכניים ובסיפורים מאלפים, שהוא בבחינת חומר גלם עשיר ומרתק שהיה גנוז עד עתה בבית המשפחה. פרקי היומן מתוארכים, כתובים ביידיש ותורגמו בידי מתרגם אחד.<sup>11</sup>

מלין כתבה ברציפות כרונולוגית: במהלך המסע כתבה בקביעות פעם-פעמיים בשבוע וסיכמה בפרטי פרטים את כל אירועי השבוע, אך עם בוא המשלחת לארץ ותחילת העבודה הסיעודית ירדה תדירות כתיבתה לפעם-פעמיים בחודש. סביר להניח שבלהט העבודה האינטנסיבית לא תמיד מצאה מלין פנאי לכתוב. לאחר שסיימה את שנת השירות בעבודתה במשלחת התיישבה

<sup>8</sup> גיא מירון, 'האוטוביוגרפיה כמקור להיסטוריה חברתית: יהודי גרמניה בארץ ישראל כמקרה מבחן', **היסטוריה**, 2 (אב תשנ"ח), עמ' 103, 109; הנ"ל, **מ'שם' ל'כאן' בגוף ראשון: זיכרונותיהם של יוצאי גרמניה בישראל**, ירושלים תשס"ה, עמ' 35.

<sup>9</sup> יובל דרור, 'ייצוגן החסר של הנשים בתולדות החינוך הקיבוצי', סילביה פוגל-ביזאוי (עורכת), **באות משתיקה: נשים, קיבוץ ושינוי חברתי**, תל אביב 2009, עמ' 90.

<sup>10</sup> אניטה שפירא, **יהודים חדשים יהודים ישנים**, תל אביב 1997, עמ' 46.

<sup>11</sup> תודותיי לבני גבירצמן, שתרגם את היומן מידיש; לטל פרי, נכדתה של רחל מלין, שהפקידה בידיי את היומן ונתנה את הסכמתה לחושפו לצורך המחקר; לד"ר רבקה גולדברג, עורכת כתב העת 'מסכת', שהודות לה קיבלתי את היומן.

מלין בירושלים ועבדה בבית הספר לאחיות, ואז ירדה תכיפות כתיבתה ביומן לפעם בחודשיים-שלושה ואף יותר.

היומן, המוצג כאן לראשונה, חושף את עולמה הפנימי של הכותבת ואת סיפור חייה ופורס מסכת עשירה של רגשות והרהורים שעלו בתגובה על אירועים שונים בתקופות שונות בחייה ושל חוויות ורשמים עמוקים שחווה כאחות במהלך ההפלגה במשלחת הרפואית ובמהלך עבודתה הסיעודית בארץ ישראל. היומן נכתב בזמן אמת, סמוך להתרחשות האירועים החושפים את עבודתה של המשלחת על רקע התקופה ההיסטורית הגורלית בתולדות עם ישראל, הכוללת אירועים היסטוריים-לאומיים (שלהי מלחמת העולם הראשונה, סיום השלטון העות'מאני בארץ ישראל וראשית המנדט הבריטי), שמלין הייתה עדה להם מקרוב. אם כך, היומן משמש תעודה מיוחדת במינה המשלבת כתיבה אישית מאוד עם תיעוד היסטורי, מאחר שנכתב על רקע האירועים שחלו ביישוב בתקופת הזמן האמורה.

המשלחת הרפואית זכתה לתיעוד נרחב בהיסטוריוגרפיה של הרפואה בארץ ישראל.<sup>12</sup> ואולם המחקר ההיסטורי התמקד רובו ככולו בסוגיות רפואיות, ארגוניות, פוליטיות והיסטוריות, ונמצא חסר בכל הנוגע לעולמם הפנימי של אנשי הצוות הרפואי שהגיעו עימה. הלכך היומן של רחל מלין הוא בבחינת מקור ראשוני חשוב, אוצר גנוז, המתעד לפרטי פרטים את מסע המשלחת מיום צאתה את חופי ניו יורק, את הקורות אותה בבירות אירופה בדרכה לארץ ישראל, את הגעתה ארצה ואת ראשית עבודתה הרפואית-סיעודית בארץ בהקמת יסודות הרפואה המודרנית לרווחת אוכלוסיית ארץ ישראל.

<sup>12</sup> לדוגמה ראו: Carol Bosworth Kutscher, *The Early Years of Hadassah, 1912–1921*, Ph. Dissertation, Brandeis University, April 1976, pp. 74, 213–216; נסים לוי, **פרקים בתולדות הרפואה בארץ ישראל, 1948–1797**, תל אביב וחיפה 1998, עמ' 170–184; שפרה שורץ, 'מי יטפל באנשי ארץ ישראל? פעילותה של היחידה הציונית רפואית אמריקאית להקמתה של מערכת בריאות ציבורית בראשית תקופת המנדט 1918–1921', **עיונים בתקומת ישראל**, 8 (1998), עמ' 320–346; נירה ברטל, **חמלה וידע: ראשית מקצוע הסיעוד בארץ-ישראל 1918–1948**, ירושלים 2005, עמ' 26–28; מירה קצבורג-יונגמן, **נשים ציוניות באמריקה: הדסה ותקומת ישראל**, קריית שדה בוקר 2008, עמ' 27–32; נסים לוי, **ייעל לוי, רופאה של ארץ ישראל 1948–1799**, זיכרון יעקב 2012, עמ' 31; דבורה הכהן, **מנהיגה ללא גבולות: הנרייטה סאלד – ביוגרפיה**, תל אביב 2019, עמ' 229–239; מילר (לעיל), **הערה (3)**, עמ' 97–104; שחורי-רובין ושורץ (לעיל), **הערה (5)**, עמ' 19–39.

המידע השמור ביומן האישי של מלין הוא נדבך נוסף בסוגיית תולדות המשלחת הרפואית, התורם להעמקת הידע הקיים במחקר, להשלמה ולהעשרה של המידע על אודות חברי המשלחת, שחסרונם מורגש במחקר. חשיבותו רבה בהביאו ממקור ראשון את האירועים האישיים של הכותבת ושל המשלחת על רקע האירועים ההיסטוריים שהתחוללו בארץ בעת ההיא. ויש בו חידוש ותרומה נוספים: סיפור בזעיר אנפין החושף פיסת חיים של אחות אלמונית ומשליך על הסיפור הקיבוצי. על כן סיפורה של מלין הוא יותר מפיסת היסטוריה אישית; הוא משתלב בהיסטוריה הכללית, מגולל את סיפורה של המשלחת ותורם להרכבת תמונה מלאה יותר.

זאת ועוד, דרך סיפורה האישי של רחל מלין אפשר לשזור את הסיפור הקיבוצי של המשלחת, את סיפורן של עשרים אחיות אלמוניות מתנדבות על מניעהן, קשייהן, מאמציהן ובעיקר על תרומתן המשותפת להקמת מערכת בריאותית-סיעודית בארץ ישראל בתום מלחמת העולם הראשונה ועל תרומתן המשותפת להבאת מקצוע הסיעוד המודרני לארץ ישראל.

היומן פותח צוהר רחב לעולמן האישי והמקצועי של האחיות ומאפשר לצייר תמונה עשירה למדי לא רק של עבודתן היום-יומית של האחיות אלא אף לתאר את הרקע ההיסטורי שהביא לידי הקמת בית הספר לאחיות הראשון בארץ. בכך הוא מאפשר לתת לאחיות במה, להשמיע את קולן הייחודי ולהעצימן, לספר את סיפורן המקצועי ולתת להן מקום בהיסטוריוגרפיה של הסיעוד בארץ ישראל.

מטרתי היא אפוא להאיר בזווית מבט 'מלמטה' קטע מהסיפור הרפואי-ציוני-חלוצי ולהוסיף זווית מבט בלתי שגרתית חדשה ואחרת ומידע חסר להיסטוריוגרפיה הרפואית-סיעודית של התקופה; להאיר את קורותיה של המשלחת הרפואית מנקודת מבט ייחודית של האנשים ה'פשוטים' שהתנדבו לבוא ולסייע ליישוב בהקמת מערכת רפואה מודרנית, ובכך להוסיף ממד ייחודי ושונה מהתיאור ההיסטורי שידוע עד כה, שהוא בבחינת היסטוריה 'מלמעלה'. אלו הם החידוש והתרומה של מחקרי.

### מי היו אנשי המשלחת הרפואית? ומי הייתה רחל מלין?

יותר משנה וחצי נמשכו בחירת משתתפי המשלחת, קניית הציוד הרפואי והתרופות וסידור הרישיונות הדרושים לשם נסיעה לארץ ישראל בזמן מלחמה. במשלחת נמנו ארבעים וארבעה אנשי צוות רפואי: אחד עשר רופאים מומחים בתחומם – ובהם רופאה אחת בלבד<sup>13</sup> – שלושה רופאי שיניים, פתולוג, מהנדס תברואה, מפקח תברואה, רוקח, עשרים אחיות מוסמכות וחמישה אנשי מנהל רפואי.<sup>14</sup> כל חברי המשלחת היו מתנדבים. רובם לא יצאו קודם לכן מתחומי ארצות הברית והיו חסרי ניסיון ברפואת חירום, ואף על פי כן היו כולם חדורי רצון להשתתף במשימה ולעמוד בה.<sup>15</sup>

הדרג המנהל של היחידה הורכב משתי ועדות: (1) ועד מנהל (Executive Committee), שבראשו עמדו אליהו זאב לוין-אפשטיין (1863–1932)<sup>16</sup> וסגניתו אליס סליגסברג,<sup>17</sup> נציגת הדסה; (2) ועד רפואי (Medical Board), שכלל חמישה רופאים ובראשם ד"ר דוד ל' סטנשטיין (Satenstein).<sup>18</sup> במרץ 1919, עם בואו של ד"ר מקס רובינוב לארץ ישראל, החלה היחידה לפעול בהנהגתו הישירה. התרופות והציוד הרפואי נשלחו בנפרד וכללו גם שני אמבולנסים, שמונה כלי רכב, מכשירים, ביגוד ושמיכות.

במהלך המסע גילו לוין-אפשטיין וסליגסברג אכזבת-מה מחברי המשלחת, שהיו לדעתם חסרי מכנה משותף למעט מטרת המשלחת המיידית שאיחדה אותם. לדעתם, הם היו בעלי יכולת רפואית גבוהה, אך למרות יהדותם היו 'חלקם בעלי ידע מועט בציונות ואף חסרי עניין וסקרנות בנושא'. עובדה זו

<sup>13</sup> הרופאה הייתה סופי רבינוף, רופאת ילדים, ששבה לאמריקה בסיום המשימה. ראו לוי, שם, עמ' 178; לוי ולוי, שם, עמ' 382.

<sup>14</sup> ח"ש הלוי (עריכה), עשרים שנות שרות רפואי בארץ ישראל 1918–1938, ירושלים 1939, עמ' 12.

<sup>15</sup> שורץ (לעיל, הערה 12), עמ' 329.

<sup>16</sup> I. Klausner, 'Lewin-Epstein, Eliyahu Zeev', Geoffrey Wigoder (ed.), *New Encyclopedia of Zionism and Israel*, II, Madison, New Jersey 1994, p. 85

<sup>17</sup> נירית נאמן, אליס סליגסברג – מנהיגה חברתית ופעילה ציונית: פעילותה בארגון "הדסה" בארצות הברית ובארץ ישראל בשנים 1912–1940, עבודת מסטר, אוניברסיטת חיפה, יולי 2007; מרגלית שילה, נשים בונות אומה: הפרופסיונליות העבריות 1918–1948, ירושלים 2020, עמ' 143; קוטשר (לעיל, הערה 12), עמ' 77–80.

<sup>18</sup> ד"ר סטנשטיין היה רופא עור ומין. בסוף 1919 שב לאמריקה. ראו לוי ולוי (לעיל, הערה 12), עמ' 311.



עוררה בקרב המארגנים חשש שמא הסחות הדעת הרבות הצפויות במהלך המסע וההזדמנויות להנאה ולבילויים שיזדמנו להם בעצירות הביניים בלונדון, בפריז, ברומא ובקהיר 'עלולות להוביל להרפיית האנרגיה'.<sup>19</sup>

כדי לשמור על אחדות המשלחת אורגנו לחבריה פעילויות משותפות שנערכו בקביעות במהלך המסע בים וביבשה, ובהן אספת בוקר יומית, שיעורי עברית – שכן רוב חברי המשלחת לא ידעו עברית – וכן ביקורים בבתי חולים ובמוסדות אחרים בכל מקום שעצרו לחנייה ומפגשים עם אנשי ציבור ששבו מביקור בארץ ישראל. סליגסברג התרשמה מאוד מקבוצת האחיות, שלא כרופאים צייתו להוראות והקשיבו לממונים עליהן בתשומת לב ובכבוד, כפי שדרשו כללי הדסה, שהקפידה תמיד על סטנדרטים גבוהים.

עשרים האחיות האמריקניות, צעירות בשנות העשרים המאוחרות לחייהן, ראו בנסיעה לארץ ישראל שליחות חשובה אך גם הרפתקה מרתקת ששכרה בצידה. הן הושפעו מדמות האישה העצמאית, נטולת המשפחה, בעלת מקצוע ובעלת גישה הומניסטית אוניברסלית, אישה הכובשת תחומים שלא טופלו כראוי בעיקר בשדה העשייה הסוציאלית.<sup>20</sup> רובן סיימו את לימודי הסיעוד בבית הספר לאחיות מוסמכות שליד בית חולים לבנון בניו יורק,<sup>21</sup> התמחו בתחום בריאות הציבור והיו אמורות לקבל עליהן את עבודת בריאות הציבור לעיסוקן המרכזי בארץ ישראל.

בארצות הברית יוחסה חשיבות רבה לבריאות הציבור, והיא עמדה כתחום עצמאי בסיעוד; דיסציפלינה בפני עצמה. תפקיד אחיות בריאות הציבור זכה להערכה גבוהה בארצות הברית, ובעשור השני של המאה העשרים הגיע לשיא פריחתו ותפס מקום מרכזי ביעדי הדסה.

לדעת נירה ברטל, היסטוריונית הסיעוד בתקופת המנדט, האחיות חברות המשלחת 'נשאו עמן את החזון האופטימי של הפוטנציאל הטמון בעבודת

<sup>19</sup> מאמר מאת אליס סליגסברג, 'As One Bearing Witness', אצ"מ, A375/239, עמ' 3–4.

<sup>20</sup> נירה ברטל, 'ייסוד בית הספר לאחיות בירושלים על ידי המשלחת הרפואית של ציוני אמריקה בשנת 1918: המשך או מהפכה?' מרגלית שילה, רחל קרק וגלית חזן-רוקם (עורכות), **העבריות החדשות, נשים ביישוב ובציונות בראי המגדר**, ירושלים תשס"ב, עמ' 288.

<sup>21</sup> ברטל (לעיל, הערה 12), עמ' 136; לוין (לעיל, הערה 4), עמ' 75.

אחות בריאות הציבור לאחר שהיו עדות לפריחת התחום בעשור השני של המאה העשרים בארצות הברית בכלל ובניו יורק בפרט, זאת בתקופה שבה עסקה הנרייטה סאלד בהכנת המשלחת הרפואית לארץ ישראל.<sup>22</sup> אנה קפלן,<sup>23</sup> אחת מאחיות המשלחת ולימים המנהלת הראשונה של בית הספר לאחיות שהקימה המשלחת, כתבה בזיכרונותיה כי עשרים האחיות נבחרו בקפידה מתוך שימת דגש בהיותן מומחיות ומוסמכות בסיעוד בתחום בריאות הציבור, ולכן היו אמורות לעסוק בעיקר בתחום זה, אך בבואן לארץ ישראל מצאו את הארץ במצב מדכא, ולכן התגייסו וסייעו בכל עבודת סיעוד שהיא. בהיותן בעלות ניסיון והכשרה מעשית מצוינת בתנאי עבודה קשים הן הצליחו להתגבר על הקשיים שנתקלו בהם על כל צעד ושעל בארץ ישראל.<sup>24</sup>

קריאה ביומנה של רחל מלין מגלה כי מלין התרשמה מאוד לטובה מחברותיה למסע, שאחדות מהן חלקו עימה את ספסל הלימודים בבית הספר לאחיות. היא תיארה אותן כנשים בנות מזל שזכו להפליג אל 'מעבר לים העצום ומלא הסיכונים' ולהיפגש 'בעונה היפה של השנה' עם אישים מעניינים ממגוון מדינות, מדינאים רמי מעלה ובכירי התנועה הציונית, להכיר מקרוב את המתרחש בעולם ולחוות אירועים גדולים והתרחשויות יום-יומיות ייחודיות, וכן סיפרה שבכל מדינה ומדינה הן זוכות לקבלת פנים יפה, מהנה ונעימה. הן ביקרו עם שאר חברי הצוות הרפואי בארצות החופשיות ביותר והמודרניות ביותר בעולם בתקופה סוערת של שלהי המלחמה.

<sup>22</sup> ברטל, שם, עמ' 83–84.

<sup>23</sup> קפלן, ילידת ביאליסטוק, היגרה לאמריקה עם משפחתה בגיל צעיר וסיימה את לימודי הסיעוד בבית חולים לבנון בניו יורק בשנת 1910. היא רכשה במשך שמונה שנים ניסיון בעבודה בבתי חולים וברפואה ציבורית, וכאשר התקבלה למשלחת הרפואית בשנת 1918 מיהרה ללמוד עברית ולרכוש ידע על מחלות טרופיות. עם בוא המשלחת מונתה קפלן לאחראית חדר הניתוח בבית חולים רוטשילד, ולאחר מכן נשלחה לבית החולים בצפת ועבדה שם עד שנקראה לשוב לירושלים ולעמוד בראש בית הספר לאחיות בשנים 1920–1927. ראו ברטל, שם, עמ' 153–155; שילה (לעיל, הערה 17), עמ' 39.

<sup>24</sup> 'Two Years Work in Palestine by Anna Kaplan Superintendent Nurses' Training School', AZMU, Jerusalem 1921. הדיווח מודפס במכונת כתיבה וכולל ארבעה עמודים. תודתי לד"ר נירה ברטל.

עוד ציינה מלין כי חבריה למסע, הרופאים והאחיות, היו טיפוסים שונים זה מזה ובעלי דעות שונות, אך איחדה אותם המטרה המשותפת להביא מזור וסעד ליישוב בארץ ישראל. כך תיארה את עמיתה למסע:

אנחנו מאוד ידידותיים וחיים בשלום אמת. אנחנו עוברים חוויות שמתרחשות רק פעם אחת בחיים, אך לפעמים גם הן קשות. למשל, כאשר צריך לנסוע שתי יממות ברכבת ללא הנוחיות הדרושה, בחום וללא טיפת מים לשתייה ולרחצה, או כאשר צריכים לישון בישיבה ולבלוע אבק בקילוגרמים, ובכל מדינה צריך להתייצב ולהירשם ולשמור על מחשבה צלולה כדי חלילה לא לשכוח את 'השנים הנכונות' הרשומות בפספורט ואשר נמסרו בנקודות המעבר השונות, היכן נולדנו ומי אנחנו. [...] האם חוויות העולם, החיים והטבע אינם שווים את המחיר הקטן הזה של אי-נוחות? כל יום של בילוי מעניין. התרחשויות, חוויות ואירועים מעניינים במיוחד מנקודות מבט שונות.

כאשר הגיעה המשלחת לארץ ישראל סיכמה מלין את התרשמותה מחבריה למסע:

היחידה שלנו הורכבה מיסודות שונים מבחינת האופי והאישיות. כל אחד מאיתנו חי לפני כן בעולמו הקטן באווירה שלו, ואף שהפלגנו על פני הימים, עברנו דרכים, ערים ועיירות והיינו יחדיו חודשים מספר, והיו לנו כל ההזדמנויות הטובות ביותר, היפות ביותר והטבעיות ביותר להתקרב זה אל זה ולהכיר טוב יותר זה את זה, בכל זאת, למרבה הצער, נותרנו מכרים רחוקים מאוד מהרבה-הרבה מעמיתינו.

למרות המסע המשותף נותרו היחסים בין חברי המשלחת מקצועיים, אך בעת הפרדה, כאשר חלקם נסע לירושלים וחלקם ליפו, הם התקשו להיפרד, 'נצבט משהו בלב. נעשה כבד על הנשמה ודמעות כמו "אפונים קטנים" נזלו מהרבה עיניים יהודיות. [...] בכאלה תחושות געגועים נפרדנו כולנו'. בתום המשימה המשותפת שבו לאמריקה כמחצית מחברי המשלחת.

**מי את, רחל (ריי) מלין?**

ציוני הדרך בביוגרפיה של רחל מלין מלמדים על אישיות עצמאית בעלת מודעות עצמית ומודעות חברתית. החינוך הביתי שקיבלה בילדותה תרם להעצמתה האישית המגדרית, לביטחונה האישי ולאמונה בכוחותיה. רחל ריי (1889–1965) נולדה להוריה, ברוך משה מלין ואסתר לבית פולונובסקי, בעיר פרוזאנה שברוסיה הלבנה (Pruzhanay Belarus). אביה היה סוחר, והמשפחה, שנמנו בה שמונה אחים ואחיות, הייתה מסורתית ומשכילה. רחל אהבה מאוד לשיר ניגונים חסידיים ונהגה לומר: 'אנחנו מצאצאי הבעל שם טוב'. בשנת 1904, בהיותה בת 15, בעלת אישיות יוזמת ופעילה, עזבה את בית הוריה והיגרה בגפה לאמריקה. היא התגוררה אצל אחד מאחיה ובני משפחתו בניו יורק.

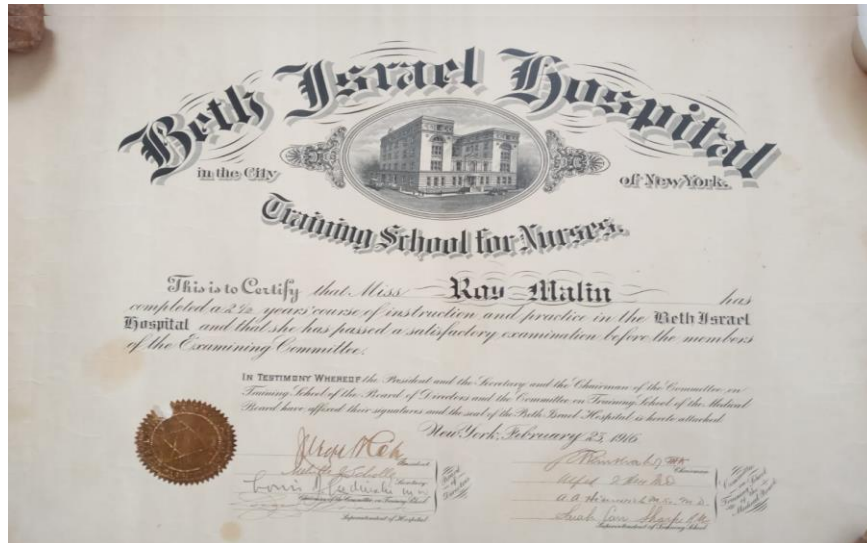


רחל (ריי) מלין בצעירותה

מעתה פילסה מלין את דרכה בהתמדה ובנחישות כדי להגשים את חלומה ללמוד סיעוד ולפרנס את עצמה. הסיעוד נתפס כמקצוע נשי שטמן בחובו השכלה ופרנסה ותרם גם לקידומן של נשים ולשינוי מעמדן בחברה. מלין ראתה בהשכלה וברכישת מקצוע הסיעוד הזדמנות למלא תפקיד רב ערך בחברה ולהציב את הקריירה לפני הנישואין. היא למדה בבית הספר לאחיות מוסמכות שליד בית חולים בית ישראל בניו יורק.<sup>25</sup>

<sup>25</sup> על בית החולים היהודי בית ישראל בניו יורק ראו ברטל (לעיל, הערה 12), עמ' 56, 213.

כאשר סיימה מלין את לימודיה בשנת 1916, שמעה שהנרייטה סאלד עצמה תרה אחר מועמדות מתאימות למשלחת הרפואית. בהיותה ציונית ובעלת שאיפה לעלות לארץ ישראל פנתה מלין אל סאלד ונפגשה עימה. כך כתבה: 'שמעתי על הנרייטה סאלד שנים לפני שפגשתי לראשונה. פגשתי לראשונה במשרדה עת באתי להתנדב כאחות מוסמכת ליחידה הרפואית של הדסה בשנת 1916 ואשר ייעודה – ארץ ישראל'.<sup>26</sup>



הדילומה של ריי מלין, 23 בפברואר 1916

עם בוא המשלחת לארץ ישראל נשלחה מלין לטבריה בקבוצה שהיו בה שני רופאים ושלוש אחיות והשתתפה בהנחת היסודות למערכת רפואית-סיעודית בעיר. עבודתה המאומצת והסיוע שהגישה לתושבים במיגור מחלת המלריה מתועדים לפרטי פרטים ביומנה, כפי שיתואר להלן.

### תיאור המסע של המשלחת הרפואית לארץ ישראל

א. המשלחת בלונדון

המשלחת יצאה כאמור מנמל ניו יורק בדרכה לארץ ישראל ב-11 ביוני 1918 באונייה צבאית אמריקנית. על פי התוכנית היה המסע עתיד להימשך

<sup>26</sup> מתוך ההספד שכתבה רחל מלין על הנרייטה סאלד. באדיבות המשפחה.

שבועות אחדים, אך בשל אילוצי התקופה, חמישה חודשים לפני סיום מלחמת העולם הראשונה בנובמבר 1918, התארך המסע מעל המשוער, ורק כעבור יותר מחודשיים הגיעה המשלחת ליפו.

ב-24 ביוני חנתה האונייה בליברפול שבאנגלייה, ושם קיבלו את פני המשלחת 'באופן יפה וידידותי' אנשי הקהילה היהודית, וציוני ליברפול בראשם. כעבור יום אחד בלבד המשיכה המשלחת ללונדון והתאכסנה באחד המלונות הגדולים בעיר. הביקור בלונדון תוכנן לעשרה ימים, אך בשל סיבות ביורוקרטיות בלתי צפויות 'נותרנו בלונדון יותר מכפי שתוארנו לעצמנו'. תוצאות המלחמה הורגשו היטב בעיר, מצרכי המזון הבסיסיים (סוכר, חמאה ובשר) היו יקרים, מוקצבים ומועטים, וחלוקתם נעשתה באמצעות תלוישים (קופונים) שהוענקו לכל משפחה כמספר בניה.

נשותיהם של פעילים מרכזיים בפדרציה הציונית האנגלית, ובראשן ד"ר ורה ויצמן, הכינו בעבור קבוצת האחיות תוכנית גדושת פעילות, 'מתוכננת להפליא ומלאת חוויות', כדי 'שניהנה מכל היפה והטוב'. התוכנית כללה סיורים מודרכים 'בכל המקומות המעניינים בלונדון', באתרים היסטוריים כמו כנסיית וסטמינסטר וקתדרלת סנט פול, באתרי אומנות וטבע כמו גני קיו ופארקים גדולים, בגלריות, באופרה ובתיאטרון ואף ביקורים בבתי כנסת ובמוסדות יהודיים כמו בית חולים לנשים, גן ילדים ותלמוד תורה. נוסף על כך התארח הצוות כולו אצל גדולי הציונים בלונדון, ובהם סר אדולף טאק,<sup>27</sup> הצייר לאופולד פיליכובסקי, מגדולי האומנים בעת ההיא,<sup>28</sup> ויוסף צבי הרץ, הרב הראשי לבריטניה, שהעניק לכל אחד מחברי המשלחת תנ"ך וסידור תפילה.

ביום 28 ביוני 1918 נערכה במשרד החוץ פגישה חשובה שהוזמנו אליה שמונה מחברי המשלחת, ובראשם לויין-אפשטיין וסליגסברג. את הפגישה ערך שר החוץ האנגלי הלורד ג'יימס בלפור, והשתתפו בה נחום סוקולוב (1859–1936), מבכירי התנועה הציונית, עיתונאי וחבר הוועד הפועל הציוני,

<sup>27</sup> טאק היה מנכבדי הקהילה היהודית בלונדון וקיבל מטעם המלכה ויקטוריה תואר אצולה – ברונט – על הישגי החברה שבבעלותו בתחום הדפוס האומנותי.

<sup>28</sup> פיליכובסקי היה צייר יהודי יליד לודז'. אחד מציוניו הידועים הוא של לורד בלפור נושא נאום בטקס חנוכת האוניברסיטה העברית על הר הצופים בירושלים.

מהמנהיגים הציונים הבולטים בפעילות המדינית עם בריטניה שהובילה להצהרת בלפור.

סוקולוב הציג את חברי המשלחת והסביר את מטרתה. נציגי המשלחת הודו לאנגלייה בשם יהדות אמריקה על ההצהרה הבריטית שניתנה ב-2 בנובמבר 1917 ועל שנתנה חסות למטרה הציונית. הם הדגישו שמטרת המשלחת היא השליחות ההומניטרית לצאת לעזרת כל אוכלוסיית ארץ ישראל ללא הבחנה של גזע ואמונה. בלפור איחל למשלחת הצלחה ואמר שהמשלחת מבטאת את התחייה הלאומית והוא מאמין כי השפעתה תורגש לא רק בקרב היהודים היושבים בפלשתינה ולא רק בקרב יהודי העולם אלא גם בקרב אומות ועמים רבים אחרים.<sup>29</sup>

ביום 4 ביולי נערכה למשלחת קבלת פנים במעונו של סר מארק סייקס, שר החוץ של בריטניה, בנוכחות שארל פרנסואה ז'ורז'-פיקו, שר החוץ של צרפת.<sup>30</sup> סייקס נשא נאום שבו הביע את תמיכתו בפלשתינה לא רק כבית לאומי ליהודים אלא כבית לכל האידיאלים היהודיים הלאומיים. ב-14 ביולי נערכה קבלת פנים מפוארת בבית האופרה המלכותית של לונדון. כרזות שנתלו ברחובות לונדון הכריזו על בוא המשלחת בדרכה לארץ ישראל. במהלך האירוע נישאו נאומי תודה וברכה לממשלה הבריטית על מדיניותה הציונית ועל תמיכתה ברעיון הקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל ונאמרו דברי שבח למשלחת על היחלצותה להביא מזור וסעד לאוכלוסיית היישוב בארץ ישראל.<sup>31</sup>

הביקור בלונדון – 'העיר הגדולה ביותר בעולם', 'מרכז ההתרחשויות הפוליטיות בעולם', 'לונדון העכשווית, הישנה חדשה' – הותיר רושם עז על

<sup>29</sup> סליגסברג (לעיל, הערה 19), עמ' 5-6.

<sup>30</sup> סייקס ופיקו היו דיפלומטים במשרדי החוץ של מדינותיהם. במאי 1916 הם התוו הסכם בין צרפת לבריטניה שקבע את הקו המפריד בין חלקי ארץ ישראל, כולל עבר הירדן, שעמדו לעבור לשליטת בריטניה עם תבוסת האימפריה העות'מאנית, לבין שטחי סוריה ולבנון, שעמדו לעבור לשליטת צרפת. השניים חתמו על המסמך בשם ממשלותיהם, ולכן נקרא ההסכם הסופי 'הסכם סייקס-פיקו' (מאי 1916). נתנאל קצבורג, 'בריטניה ושאלת ארץ ישראל, 1915-1925', רחלה מקובר, **שלטון ומינהל בארץ-ישראל 1917-1925**, ירושלים 1988, עמ' 3-4.

<sup>31</sup> לוין (לעיל, הערה 4), עמ' 41-45.

מלין. היא התפעמה מכל אשר ראתה וחוותה ותיארה בפירוט רב את רשמיה העמוקים מ'לונדון העכשווית' בשלהי מלחמת העולם הראשונה:

במה שנוגע לעיר עצמה, היא יפה ביושנה, בשלמותה ובמקוריותה והיא גם עשירה בשדותיה, בחורשותיה, בגינותיה ובבתיה הנפלאים, הבנויים באדריכלות לדוגמה. אני מתכוונת מנקודת מבט אומנותית, מקצועית והיסטורית. האנדרטות הנפלאות והקתדרלות למיניהן מקסימות את המתבונן במלאכת המחשבת שלהן, המבטאת את מיטב האומנות האנושית.

אך גם מגרעות מצאה מלין בלונדון, כגון זו: 'בעיר גופה אי אפשר למצוא אפילו מעלית אחת, וגם שום פסי חשמלית. על כל צעד ושעל יש רק אוטובוסים ציבוריים, הרחובות אינם רחבים כל כך, חסר בה אור השמש בגלל הערפילים הכבדים והגשמים התכופים'.

הביקור בווייטצ'פל (Whitechapel), רובע עני שהיה מעין עיירה מזרח-אירופית ובו התרכזו המהגרים היהודים ממזרח אירופה מסוף המאה התשע עשרה, גרם לחברי המשלחת צער רב. ליבם נחמץ בראותם את הרחובות הצרים והצפופים ואת 'החנויות הקטנות והעבשות שכמותן כבר לא נראו אפילו בעיירות הקטנות ביותר בליטא'. הם ביקרו בבית החולים היהודי לנשים שהיו בו אחת עשרה מיטות ובגן ילדים שהיו בו כשישים ילדים. מלין התרשמה ששני המוסדות יפים, נקיים ומוחזקים היטב. אבל למרבה הצער, הוסיפה, אלה היו המוסדות היהודיים המרשימים היחידים מלבד עוד מחלקות מספר בכמה בתי חולים בלונדון שהחזיקו כמה יהודים אמידים.

מלין התלהבה מתוכנית הביקורים שרקמו בעבורן הנשים המובילות בקהילה היהודית ומפעילותן הפילנתרופית למען נזקקים בקהילה. היא התרשמה כי מעמדה של 'האישה האנגלייה' לאחר ארבע שנות מלחמה השתנה מאוד והוא יציב מאי-פעם; היא תופסת משרות שקודם לכן היו בידי גברים הן בעסקים והן בחיי החברה. ואכן, במפנה המאה התשע עשרה נשבו רוחות חדשות באנגלייה והחלה פעילות התנדבותית במסגרת ארגוני נשים ציוניות; נשים מהמעמדות המבוססים בחברה החלו לפעול במסגרת ארגוני נשים וארגוני צדקה ורווחה למען נזקקי הקהילה.



גם בתנועה הציונית קיבלה תופעה זו ביטוי נרחב, ונשי מנהיגים ציונים מצאו כר נרחב לפעולה סוציאלית למען נזקקים בפרט ולמען נשים וילדים בארץ ישראל בכלל. ורה ויצמן וחברותיה, שאירחו את קבוצת האחיות, היו פעילות באגודת נשים (Ladies' Committee), שהייתה אחת ההתארגנויות של נשים ציוניות שקמה בבריטניה בראשית המאה העשרים.<sup>32</sup> פעילותן הובילה שנתיים לאחר מכן להקמת ארגון ויצ"ו העולמי בבריטניה ב-11 ביולי 1920.<sup>33</sup> שני תהליכים הביאו לידי הקמת ויצ"ו: האחד, הצהרת בלפור ובעקבותיה התעוררות התנועה הציונית; והאחר, התעוררות פוליטית-חברתית של נשים בבריטניה ובאירופה בעקבות הצלחת מאבק הסופרג'יסטיות והענקת זכות בחירה לנשים בבריטניה בשנת 1920.<sup>34</sup>

ביקור המשלחת בלונדון הסתיים במשתה שערכה קבוצת הנשים הציוניות במלון היוקרתי סבוי. מלין התלהבה מתוכנית הערב, שכללה נאומים, זמרה, נגינה בכינור, 'זכמובן המאכלים הדרושים'. יושבת הראש של האירוע הייתה ביאטריס אשת הרברט סמואל, שעתידי להתמנות בשנת 1920 לנציב העליון הבריטי הראשון בארץ ישראל. בנואמים היו נחום סוקולוב; ד"ר משה גסטר, הרב הראשי הספרדי לאנגליה;<sup>35</sup> עו"ד רוזה גינצבורג, שעבדה במשרד הציוני המרכזי ועתידה לשמש המזכירה הראשונה של ארגון ויצ"ו בשנת 1920; אליהו לויין-אפשטיין; אליס סליגסברג, שסיפרה על פעילות הנשים בציונות האמריקנית. מלין סיכמה בסיפוק: 'זה היה ערב מוצלח, שמח ומבדר מאוד'. ב-22 ביולי עזבה המשלחת את אנגליה לאחר שהות של חודש ימים, עלתה על רכבת לסאות'המפטון, ומשם המשיכה במעבורת לצרפת.

<sup>32</sup> בת-שבע מרגלית שטרן, 'ספל תה ופוליטיקה: ורה ויצמן – שנים ראשונות, 1888–1920', אורי כהן ומאיר חזן (עורכים), **וייצמן מנהיג הציונות**, ירושלים ותל אביב 2016, עמ' 30.

<sup>33</sup> קצבורג-יונגמן (לעיל, הערה 12), עמ' 101.

<sup>34</sup> שם, עמ' 145; יוסף קטן ואסתר זיכלינסקי, **בין המשכיות לשינוי: תרומתה של תנועת ויצ"ו לחברה הישראלית**, תל אביב 2006, עמ' 18.

<sup>35</sup> גסטר, יליד בוקרשט (1856–1939), גורש מרומניה לאחר שפרסם מאמר כנגד האנטישמיות של האיכרים הרומנים בשנת 1885. הוא הגיע ללונדון, היה פעיל בקרב הקהילה היהודית והשתתף במשא ומתן עם השלטון הבריטי על הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. מעמד החתימה על הצהרת בלפור בשנת 1917 נערך בביתו.

## ב. המשלחת בפריז

עם הגיעה לפריז הוסעה המשלחת בשיירה מהודרת למלון ששכן בקרבת כיכר האופרה. במלוא התפעלותה תיארה רחל מלין את הנופים אשר ראתה בדרך לפריז, שעייניה לא שבעו מראות, ואת פגישתה הראשונה עם פריז – 'העיר העולמית היפה':

אחר יומיים של נסיעה (מלונדון) ברכבת ועל המים, הגענו בסופו של דבר לעיר הכתר העולמית – פריז. [...] נסענו דרך כל מיני עיירות קטנות ודרך הנוף של צרפת. אח! כמה יפה, פנטסטי והרמוני היה מראה המקומות השלווים, בחיק הטבע, ואיזה מצב רוח מרומם גרמו כל אלה לכל אחד מאיתנו ואפפו אותנו בתקווה לזהות, אשר התבטאה בתפילה מהלב שלא תופרע השלווה והאחוה המשפחתית של העיירות הרומנטיות היפות הללו, השוכנות בעולמו של האל! [...] הגענו בשתיים עשרה בלילה, כאשר העיר העולמית המלכותית, הגאה והאהובה הייתה שקועה בשינה עמוקה, אפופה בחלומותיה המתוקים ומלאי התקווה. אבל אפילו בשנתה העמוקה היא נושמת בכוח מקסים ומכשף. בילינו בפריז רק יומיים, אבל נזכור אותה זמן רב מאוד מאוד, אם לא כל החיים! את הרושם שעשתה עלינו פריז המפוארת, העליזה, הרומנטית ואת הידידות ותשומת הלב שהיהודים והאוכלוסייה הצרפתית כולה גילו כלפינו, אי אפשר לשכוח בקלות. [...] הגענו אל אחד המלונות היפים בפריז, הנמצא ממש במרכז העיר. את המלון הזה בנה לפני חמש שנים, כלומר לפני המלחמה, המלך אדוארד השביעי. [...] כרגיל, הסתדרנו יפה מאוד וחשנו מאוד בנוח ובנעימות. לאחר לילה שלו ושינה טובה היינו כולנו ערניים וחזקים דיינו להשתתף בכל האירועים שהכינו למעננו אנשי פריז, הן היהודים והן הנציגים הרשמיים.

המשלחת קיבלה מעמד רשמי מאת הממשלה הצרפתית, מאחר שהברון אדמונד דה רוטשילד פרס את חסותו עליה ואף ערך לה קבלת פנים גדולה בבית הכנסת שלו. שתיים עשרה מכוניות וכמה מלווים מטעם הממשלה עמדו לרשות חברי המשלחת ושימשו מורי דרך כל ימי הביקור. את המשלחת קיבלו 'בחמימות רבה' הברון, השגריר האמריקני, יהודים מנכבדי הקהילה היהודית, אישים מצמרת העיר ונציגי הממשלה, ואיחלו לה הצלחה בכל

משימותיה. הברון הגדיל לעשות, ולנוכח המשימה ההומנית שקיבלה עליה העמיד לרשותה את בנייני בית החולים על שם מאיר דה רוטשילד שהקימה משפחתו מחוץ לחומות ירושלים בשנת 1888 ונתן את הבטחתו לסייע במימון תפעולו.<sup>36</sup>

הביקור הראשון של המשלחת נערך בבית החולים של הברון רוטשילד, אשר שכן באחד הרבעים הנאים ביותר של העיר. אווירת סוף המלחמה הורגשה היטב ברחובות פריז, מספר דליל של תושבים נראו ברחובות, וחנויות, בתי מסחר ובתי שעשועים היו סגורים. 'הכול כאן יקר מאוד, ומכירת מוצרי מזון מוגבלת למשקל ולכמות מסוימים', כתבה מלין. למרות זאת ציינה כי גם בתקופה זו של שלהי המלחמה המראה החיצוני היפה של פריז מרהיב ביותר ונגלה לעיני כול. בשל המלחמה הוסב בית החולים של הברון לבית חולים צבאי וקלט חיילים פצועים בלבד. מלין התפעלה מבית החולים המודרני, שהכיל מאה מיטות והיו בו כל המתקנים המודרניים הדרושים לטיפול בחיילים ולהחלמתם. היא נשאה בליבה תפילה: 'הלוואי שיעלה בידי המשלחת להקים בארץ ישראל מוסד דומה שישמש להבריא את החולים ולהגן (ממחלות) על הבריאים'.

לאחר מכן הוזמנו חברי המשלחת לארוחת צהריים באחת המסעדות הידועות ביותר בפריז. שם קידמו את פניהם המארחים והנעימו את זמנם, ונציגי המשלחת נשאו דברי תודה. מלין סיכמה בהתפעלות: 'הכול התנהל בדיוקנות העדינה מלאת הטקט של הצרפתים. [...] המטבח הצרפתי הוא מהטובים! מבורכים ובריאים יהיו הצרפתים על טעמם הטוב בבישול ובהגשה!' היא סיכמה את הביקור בפריז באלו המילים: 'כוח קסום נהדר משרה העיר המוארת ותאבת החיים הזאת בכל מי שאין מגבלות לכוח הדמיון שלו! עזבנו אותה באהבה עזה ובכבוד לעיר שמעריצה את כל היפה, ההרמוני והאסתטי שבחיים'.

<sup>36</sup> החוזה נחתם לתקופה של שלוש שנים, אך בית החולים נשאר בידי הדסה, ומשפחת רוטשילד המשיכה להעניק לו מענקים כספיים עד שנת 1940. לוי (לעיל, הערה 4), עמ' 46; לוי (לעיל, הערה 12), עמ' 177, 180; סליגסברג (לעיל, הערה 19), עמ' 10.

## ג. המשלחת ברומא

הנסיעה ברכבת מפריז לרומא דרך הרי האלפים הלהיבה את מלין והכניסה אותה להלך רוח פיוטי, כפי שאפשר לקרוא בדברי ההלל שכתבה 'לעולם, לחיים, לטבע העשיר, הקסום, המבטא את העדינות, היופי והנשמה האמיתית של העושר האנושי':

איך אפשר להישאר שווי נפש לנוכח מראות הנופים הפנורמיים הטבעיים הנפלאים והעושר הטבעי המכתיר את העולם ומקשט אותו? ובכלל, איך אפשר להישאר שווי נפש כאשר נוסעים מפריז לרומא ועוברים דרך הרי האלפים הנישאים, האפופים בעננים מעורפלים שמעליהם שמיים רבגוניים. האלפים, שניצבים בגאווה, תמירים כל כך ועושים רושם כה חם על כל המתבונן בהם, בעוד הם עצמם מכוסים בשלג קפוא.

ביום 21 ביולי, יום חם מאוד, בשעה שתיים עשרה בצהריים הגיעה המשלחת ל'רומא ההיסטורית העתיקה'. בבית המלון כבר ציפו לה נציגים ציונים אחדים. לאחר מנוחה ולאחר ש'שטפנו את שכבת הבוץ והאבק העליונה' יצאו חברי המשלחת במרכבות, 'כלומר בעגלה הרתומה לסוס אחד בלבד', לביקור באופרה. למחרת, בעזרת אחד היהודים האיטלקים שדיבר אנגלית טובה, יצאו באותן מרכבות לראות את הקתדרלות ואת הארמונות ההיסטוריים המפורסמים בעולם ולבקר ברובעי העיר העשירה במסורת.

בבית הכנסת הגדול נערכה קבלת פנים נלהבת לכבוד המשלחת. נישאו נאומים משולהבים, ויותר מכול הרשים הרב בנאומו, שהעלה על נס את התנדבותם של שני יהודים איטלקים, נציגי הממשלה, שהשאירו משפחה ברומא והצטרפו למשלחת. מאות אנשים ליוו את המשלחת מבית הכנסת 'ואיחלו לנו שלום, פשוטו כמשמעו'.

ביומיים שבהם בילו חברי המשלחת ברומא, 'העיר שמצטיינת בעתיקותה ההיסטורית', הם סיירו באתרים ידועים, כגון קריית הוויטיקן, הקתדרלות המפורסמות, הקטקומבות, המזרקות והאנדרטות. תקופת שלהי המלחמה הורגשה היטב גם ברומא, וחברי המשלחת היו עדים לעוני הכבד הן בקרב תושבי רומא הן בגטו היהודי. מלין סיכמה את הביקור ברומא במימרה

הידועה, 'כדאי לראות את רומא פעם בחיים – ולאחר מכן למות בשלווה' ('לראות את רומא ולמות'), אך הוסיפה 'מאוד מעניין לראות את רומא – ולהישאר בחיים כדי לחזות בקדמה – ואז לנסוע הלאה'.

#### ד. המשלחת באיטליה

המשלחת עזבה את רומא ב-29 ביולי 'בציפייה ובמחשבה שלמחרת או יום לאחר מכן נשב באונייה שתביא אותנו בסופו של דבר לקרבת יעדנו המבוקש. אבל נשארנו עשרה ימים תמימים במחנה, או נכון יותר לומר במאהל, מנותקים מכל עולם הציוויליזציה ומהגברים, חברינו למסע, בעולם הקטן של הדסה', כתבה מלין.

חברי המשלחת המשיכו מרומא לטרנטו (Taranto), שהייתה מרכז האיסוף העיקרי לחיילי בעלות הברית ולאספקה שנעה מאירופה למזרח התיכון ולמזרח הרחוק.<sup>37</sup> חברי המשלחת שוכנו במחנה ב'קמפ צ'ומנא', שהתנהל תחת משמר ופיקוח קפדניים של חיילים אנגלים. הם היו אמורים להתעכב שם יומיים ולהפליג לאלכסנדרייה, אך התקפת צוללות בים התיכון עיכבה את המשלחת בעשרה ימים נוספים.

המשלחת חולקה לשתי קבוצות, נשים וגברים. לכל קבוצה היה מאהל משלה, ונאסר עליהם להתראות אחרי שמונה בערב. לקבוצת האחיות הוכנו אוהלים נקיים ומצוחצחים ובהם כל מתקני הנוחיות החיוניים שהיה אפשר לבקש בתנאים הללו; מאהל האחיות נשא אופי של 'ממלכה נשית'. עייפות מן הנסיעה הארוכה ומן החום הכבד הן השליכו מעליהן את בגדי המסע, שטפו מעצמן את האבק והזיעה, השביעו את רעבונן והרוו את צימאונן. הן נהנו מהשהייה במחנה, 'זללנו, קראנו, תפרנו, סרגנו', רחוק מהשאון המאפיין מלונות בערים הגדולות, מהמהומה היום-יומית של אירועים, נאומים, הרצאות וטקסים רשמיים ב'חברה הגברית' שליוותה אותן.

ברגע של שביעות רצון הביעו רבות מהחברות את רצונן להישאר במאהל הרגוע שמונה ימים לפחות. על קבוצת הנשים הופקדו נשים אנגליות ששמרו על כללי משמעת יומיים ושבועיים נוקשים וקבועים: לאכילה, לשתיה,

<sup>37</sup> לוי, שם, עמ' 47.

לשינה ובכלל. הן הורו להן להיות חסכניות ו'שחלילה לא נשאיר פירור קטן על הצלחת. כי לפעמים לא היה אפשר לבלוע מאחר שהמטבח האנגלי בכלל, וזה (של המחנה כאן) בפרט הוא לא ממש מעורר תיאבון', כתבה מלין.

מלין תיארה את הכללים הנוקשים שהוטלו עליהן: 'ארוחת בוקר נקבעה בדיוק לשמונה ורבע. בשתיים עשרה ורבע ארוחה קלה. בשעה ארבע – תה. צהריים הגישו בשעה שבע בערב, ולשכב לישון היינו חייבות בתשע וחצי, ובעשר לכבות את כל האורות!' מטבע הדברים, הנערות הצעירות והרווקות לא קיבלו עליהן את הדין ותכננו מעשי קונדס כדי להפיג את חוסר המעש בשעות הערב הארוכות. 'לפעמים זה היה עובר בשלום. אבל לעיתים קרובות מאוד היינו צריכות להבטיח למשיחה כי מהיום ואילך נחדל'.

הגברים נאלצו לישון בצריפים כמו כל החיילים במקום, וסבלו מהחול ומעקיצות יתושים וזבובים. גם הם נאלצו לציית להוראות החמורות, כפי שציינה מלין בהומור האופייני לה: 'על גברי הדסה נאסר בחומרה לעלות אלינו על ההר לאחר השעה שמונה בערב. לכן הם נהגו לעמוד למטה. ובכן, אתם יכולים לתאר לעצמכם בקלות כי הפנורמה הטבעית הנדירה והתמונה הרומנטית, שבה קראו לנו הגברים לרדת למטה בעוד אנחנו סוקרות הכול מלמעלה למטה, בוודאי יכלה להיות אחת המעניינות ביותר לו היו לנו אינטרסים רומנטיים משותפים'.

מראות הטבע השרו על מלין הלך רוח פיוטי, ולמראה הנוף המרהיב שנגלה לעיניה מהמאהל כתבה:

בלענו בעינינו את מראה השמיים היס-תיכוניים, השקופים, הצחים, המוארים, הבהירים, בצבעיהם העשירים המקסימים. אכן חסרים מילים וביטויים כדי להביע את העושר ועוצמת הקסם הטמונים בשקיעת השמש. בחוסר סבלנות רב נהגנו להמתין לשעת השקיעה. כולנו היינו מתכנסות אז יחדיו במקום מסוים ליד חוף הים. היינו יושבות ללא תנועה, שקועות במחשבותינו ומביטות מוקסמות בפלא היפה, הטבעי, הרומנטי הזה של העולם הקטן של אלוהים. השמש, ככלה מבושית, הייתה מתחילה בהדרגה להתכסות בצעיף הלילה שלה, ותחתיו הייתה מתנשקת בחיפזון עם הירח ונעלמת כחץ

מקשת. או אז היה הרקיע מתחיל להתקשט בירת, בכוכבים  
המאירים ובבגדי חג רבגוניים, מסתוריים. אח! איזו תמונה טבעית  
נהדרת הייתה משתקפת אז בעין האסתטית האנושית!

ביום שישי בערב הורשו האחיות להיפגש עם עמיתיהן הרופאים ולהתפלל  
בצוותא, והמפגש הסתיים בשירת 'התקוה'. בדיוק באותו זמן הגיעו למחנה  
שני אורחים בלתי צפויים, הבוטנאי אהרן אהרנסון, מלווה במיור (רב-סרן)  
ויליאם אורמסבי-גור, שר המושבות לעתיד, שהיו בדרכם מארץ ישראל  
לאנגליה כדי לדווח על המצב הכללי של ארץ ישראל, שעדיין הייתה נתונה  
בשלבם הסופיים של המלחמה; ירושלים כבר הייתה בידי הבריטים אך לא  
צפון הארץ, ויחידת הצלב האדום שישבה בירושלים לא הייתה ערוכה  
להתמודדות עם בעיות הרפואה והשיקום של ארץ ישראל. במצב קריטי זה  
הייתה הציפייה לבוא המשלחת רבה.<sup>38</sup>

שני 'האורחים הפתאומיים' הופתעו לשמוע את שירת ההמנון הלאומי  
בעברית בפינה נידחת זאת וביקשו רשות להיכנס אל המאהל. עד מהרה  
דיווחו על כל ההתרחשויות בארץ ישראל וסיפרו 'עד כמה מחכים לנו שם  
בכיליון עיניים ומה מצפה לנו', בתקווה שיביאו לארץ ישראל את גאולת  
הבריות. ביום 9 באוגוסט 1918 הפליגה המשלחת לאלכסנדריה.

#### ה. המשלחת במצרים

ד"ר חיים ויצמן, שהגיע לאלכסנדריה במרץ 1918 עם ועד הצירים, קיבל את  
פני המשלחת. הרופאים והאחיות שהו ארבעה ימים באלכסנדריה והמשיכו  
לקהיר, ושם היו אורחי הקהילה היהודית. הם ביקרו בבית החולים היהודי,  
שהכיל שישים מיטות, טיילו בכפרים הנחשלים לאורך הנילוס שהזמן עמד  
בהם מלכת, הזדעזעו ממראות עוני, זבובים, טינופת וזבל ברחובות. בערות  
ודלות קידמו את פניהם בכל מקום, כמבשרים את המצפה להם בארץ  
ישראל. וכמובן, הם לא פסחו על טיול גמלים לפירמידות.

<sup>38</sup> ליון, שם; סליגסברג (לעיל, הערה 19), עמ' 11.



טיול לפירמידות, רחל מימין (באדיבות המשפחה)

ביום 17 באוגוסט יצאה המשלחת אל ארץ ישראל, 'ארצנו המזרחית הישנה, שאליה מועדות פנינו כדי לבנות את עתידנו העצמאי', כתבה מלין. המשלחת הגיעה ברכבת צבאית ללוד, שהייתה עיר אוהלים, והמתנה כשעתיים בישיבה על המזוודות בתחנת הרכבת בחום אוגוסט הכבד. חברי המשלחת חיכו לתוצאות המשא ומתן שהתנהל מאחורי הקלעים כדי להחליט לאן פניהם מועדות, לירושלים או ליפו. בסיכומו של דבר יצאו רובם לירושלים, ובה הוקם המטה הרפואי של המשלחת, ומיעוטם – ליפו, ובה הוקם המטה המנהלי. לימים אוחד כל הפיקוד בירושלים.

מיום הגעת המשלחת באוגוסט 1918 ועד אוקטובר 1918 טיפל הצוות הרפואי בצורכי הרפואה והבריאות המידיים של האוכלוסייה בכל מקום שנתקל בהם, בהתאם למטרה המוצהרת של הדסה לספק את הצרכים הרפואיים של כל מגזרי האוכלוסייה בארץ ישראל, יהודים ולא יהודים.<sup>39</sup>

#### ו. לסיכום המסע

המשלחת הרפואית הייתה כאמור ארגון הצלה זמני מטעם הסתדרות ציוני אמריקה, שהתארגנותה נמסרה להסתדרות נשים ציוניות הדסה, וזו פרסה עליה את חסותה. המשלחת נשלחה לארץ ישראל כדי לשקם את בריאות

<sup>39</sup> סליגסברג, שם, עמ' 1; מילר (לעיל, הערה 3), עמ' 244–246.



היישוב בשלהי מלחמת העולם הראשונה בעת שהיישוב סבל ממצוקה קיומית ושיווע לעזרה רפואית. היישוב ציפה לסיוע רפואי מידי, לארגון מחדש של שירותי הבריאות ולהקמת מוסדות רפואה חדשים, וקיווה לשיפור של ממש במצב הבריאות הקשה.

פעולות השיקום של המשלחת בארץ ישראל מתועדות בהרחבה במחקרים אקדמיים רבים, אך תיאור המסע המרתק של המשלחת מניו יורק לארץ ישראל לא זכה לתיעוד כלל, והוא נחשף במאמר זה הודות ליומנה של רחל מלין. היומן מתעד לפרטיו את הסיפור של המשלחת שיצאה למשימה ציונית-לאומית בלתי רגילה ואת קשיי המסע הארוך שחווי אנשיה בתקופה סוערת של שלהי מלחמת העולם הראשונה. ביומן מודגשות החשיבות העצומה שייחסו למשלחת ראשי הציונות והקהילות היהודיות בעולם והתקוות שתלו בה בהאמינם שהמשלחת תביא מזור לארץ ישראל ובסיועה יצליח היישוב להתאושש.

השמועות על התארגנות המשלחת עוררו ציפיות בקרב הציונים באשר הם, וקבלות הפנים והמסיבות שנערכו לכבודה בקהילות היהודיות בבירות אירופה במעמד אישי ציבור ונכבדי התנועה הציונית מעידות יותר מכול על חשיבותה ועל התקוות שתלו בה. הנאומים שנשאו נכבדי הקהילות הביעו את ההערכה הרבה לאנשיה, רופאים ואחיות שעזבו את מקום מושבם והתנדבו למשימה הציונית להביא סעד ליישוב בארץ.

בכל מקומות בואה של המשלחת קידמו את פניה ובירכו את החברים על התנדבותם למען העם בציון ועל רצונם לסייע ולתרום למאמץ הרפואי-בריאותי, כל זאת על רקע תיאור ההרס של ערי אירופה הגדולות, הממחיש את מצבן הקשה בשלהי המלחמה. מראות ההרס והחורבן, העוני והרעב, ולהבדיל – מראות הנופים הנפלאים שנגלו אליהם בדרכם ממדינה למדינה – לא נעלמו מעיניה של רחל מלין ותוארו ברגישות ובהתלהבות בידי האחות העלומה שזו לה נסיעתה הראשונה מחוץ לגבולות אמריקה מאז בואה אליה בשנת 1904, הפעם כאחות מתנדבת היוצאת למשימה ציונית חלוצית בארץ ישראל.

### המשלחת בארץ ישראל וראשית פעילותה הרפואית-סיעודית

את בואה של המשלחת ואת ראשית התארגנותה ותוכניותיה תיעדה מלין ביומנה בזו הלשון:

הגענו לארץ ישראל לפני כחודשיים וחצי, ומשפחת הדסה שלנו התחלקה לשניים. הקבוצה הגדולה יותר נשארה בירושלים, והקטנה ביפו. מובן מאליו כי מייד עם הגיענו לא יכולנו להתחיל בפעילותנו במלוא הקיטור, שכן רוב התרופות וכל המתקנים הדרושים והאביזרים בכלל הגיעו מאוחר בהרבה, כפי שצפינו מראש. אבל בלי להתחשב בכך התחלנו עד כמה שיכולנו לעזור בהתמדה לכול ובכל מקום. מייד פתחנו כמה מרפאות בירושלים, הרחבנו את בית החולים לילדים שהדסה כבר פתחה שם מזמן, נתנו טיפול ברחבי המחוז ובכלל סייענו למוסדות שהיו שם. האחיות שלנו היו מוכנות תמיד לסייע בשיפור ובייעול של המערכת. מרכז הכובד של פעילותנו יהיה בירושלים, ואנחנו מקוות שבתוך שבוע או שניים נפתח מחדש את בית חולים רוטשילד, העובר עכשיו שיפוצים. אבל מובן מאליו (שבית החולים המשופץ) יופעל בקנה מידה גדול יותר ועל ידי צוות גדול יותר. מלבד מספר האחיות שהדסה הקצתה לעבודה בבית החולים, יתקבלו עוד עשרים וחמש נערות צעירות, ויפתחו בעבורן קורסים. הדבר הזה יועיל מאוד לשני הצדדים, הן לנערות היהודיות הצעירות הן לארץ ישראל, הזקוקה מאוד לעובדי סיוע רפואי מקצועיים (28 באוקטובר 1918).

כפי שציינה מלין, רוב חברי המשלחת נסעו לירושלים, ומיעוטם נשארו ביפו. אליס סליגסברג ומזכירתה נשארו ביפו, ושם כאמור הוקם המטה המנהלי של המשלחת. סליגסברג הייתה אחראית ליצירת קשרים עם הסוכנים החיצוניים של המשלחת: רופאים מקומיים, בתי חולים, הצלב האדום וועד הצירים. הוועד הרפואי של המשלחת תכנן את הפעילות המקצועית ואת המיזמים הגדולים והחל בפתרון הבעיות הרפואיות הדחופות ביותר: העברת בתי חולים מקומיים לידי המשלחת, תכנון העבודה בירושלים, ביפו ובמושבות וקביעת הסדרים עם רופאים מקומיים.



רחל מלין, יפו, 18 באוגוסט 1918 (באדיבות המשפחה)

המשלחת פתחה תשע מרפאות בירושלים, הרחיבה את בית החולים לילדים של הדסה וסייעה למגוון מוסדות רפואיים. רק לקראת סוף השנה, בנובמבר 1918, התפנתה המשלחת לפתיחת בתי חולים במרכזים העירוניים. המשלחת חידשה את פעולתו של בית החולים רוטשילד בירושלים והפכה אותו למרכז בארץ. בה בעת פתחה בית חולים ביפו למקרים דחופים, ובקומתו השנייה פתח הפתולוג ד"ר בנימין רומן את המעבדה הפתולוגית והבקטריולוגית של 'היחידה' ביפו, על פי דרישת הממשל הבריטי.<sup>40</sup> כן הקימה המשלחת בתי חולים בחיפה ובטבריה ובית חולים לחולי שחפת בצפת. ליד כל בית חולים הקימה מרפאות ומעבדות.<sup>41</sup>

<sup>40</sup> לוי (לעיל, הערה 12), עמ' 181.

<sup>41</sup> מילר (לעיל, הערה 3), עמ' 250–251; רובינוב (לעיל, הערה 3), עמ' 2–3.

### **מצעד החוקן בטבריה – הכול על אודות סיום הכולרה: פעולתה של המשלחת בטבריה**

כאשר התאפשרה הכניסה לגליל לאחר הכיבוש הבריטי שלחה הדסה לערי הגליל ולמושבות מוצרי מזון ותרופות, ובתוך ימים אחדים הגיעה קבוצה של תשעה אנשי רפואה מחברי המשלחת, חמישה רופאים וארבע אחיות, ובראשם האורתופד ד"ר הנרי קלר,<sup>42</sup> לאותם מקומות משוחררים שהיה בהם צורך משווע לסיוע רפואי. הקבוצה הגיעה לגליל ב-2 בנובמבר 1918 במשאית שהוטבע עליה מגן דוד אדום, ואנשיה הורדו בטבריה כדי לסייע במיגור מגפת הכולרה שפרצה לאחר נסיגת הצבא הטורקי ולהגיש סיוע כללי לתושבי טבריה וסביבותיה.

טבריה סבלה יותר מכל עיר אחרת בארץ ישראל מהתפרצויות חוזרות ונשנות של כולרה מאז המאה התשע עשרה. תנאי התברואה הירודים ומי הכינרת המזוהמים הם שגרמו למגפות בעבר.<sup>43</sup> הכולרה, שהיא מחלת מעיים זיהומית מידבקת, נגרמת מחיידק ומתבטאת בשלשול עז ובהקאות הגורמים בהיעדר טיפול רפואי מתאים להתייבשות מהירה ולמוות.<sup>44</sup> בטבריה נרשם המספר הגדול ביותר של התפרצויות של מגפת הכולרה בארץ ישראל במאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים. הגל האחרון פקד את העיר בשנת 1918, כאמור, לאחר נסיגת הצבא הטורקי צפונה. שלטונות הבריאות והצלב האדום האמריקאי לא חסכו במאמצים לעצור את המגפה. הצבא הבריטי הזעיק עזרה מכל גוף שיכול לסייע בעקירת המגפה, והצוות של הדסה נשלח בתגובה על הקריאה לעזרה.

קבוצת הרופאים והאחיות שהגיעה לטבריה, ובה רחל מלין, מצאה עיר מוזנחת וצפופה שנפגעה כלכלית בשנות המלחמה. פליטי יפו ותל אביב הצטופפו בתחומה,<sup>45</sup> ורמת היגיינה ירודה ביותר וקשיים באספקת המזון

<sup>42</sup> על ד"ר קלר (1877–1944) ראו לוי ולוי (לעיל, הערה 12), עמ' 370.

<sup>43</sup> דניאל בר-אל וזלמן גרינברג, 'חולי וכולרה בטבריה במלחמת העולם הראשונה', קתדרה, 120 (תמוז תשס"ו), עמ' 178.

<sup>44</sup> שם, עמ' 161–182; דניאל בר-אל, רוח רעה: מגפות הכולרה והתפתחות הרפואה בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית, ירושלים תשע"א, עמ' 199.

<sup>45</sup> בשלהי מלחמת העולם הראשונה (מרץ 1917) גורשו צפונה כעשרת אלפים מתושבי יפו ותל אביב, רובם יהודים. יותר מאלף מהם קבעו את משכנם הזמני בטבריה. התנאים הקשים

הביאו את התושבים לידי רעב. אך לא רק הכולרה פגעה בעיר, גם מחלות דיזנטריה, טיפוס ומלריה גברו בשנים 1917–1918 הן בשל מצב התברואה הירוד של העיר, הן בשל חוסר ההקפדה על ניקיון הכינרת והן בשל חוסר אמצעים לטיפול רפואי. מחסור בתנאי אשפוז נאותים והיעדר טיפול מהיר בחולי הכולרה הביאו לידי כך שחולים רבים נפלו חללים ומתו ברחובות העיר.

קבוצת הדסה מצאה את התושבים במצב בריאותי קשה והחלה מייד בבניית מערכת רפואה לרווחת תושבי העיר והסביבה.<sup>46</sup> המשלחת הרפואית התקבלה בברכה ובשביעות רצון מופגנת בקרב היישוב היהודי, שקיווה שבתוך זמן קצר יורגש שיפור במצב הבריאותי הקשה ששרר בעיר. מלין כתבה על כך: 'אין לתאר את השמחה, את שביעות הרצון ואת ההפתעה שהביעו פניהם המעונים והרזים של יהודינו. בכל מקום שהגענו אליו, בכל עיר, עיירה ומושבה, הקיפו אותנו, ובפנים קורנות קידמו אותנו בשלום רחב ושמחו בנו ובסמל, בסמל שלנו'.

הרושם העז שהשאיר הצוות הרפואי על התושבים הטביע את חותמו גם בספרי זיכרונות של בני התקופה. כך תיאר המחנך זאב כרמי את קבלת הפנים שבה קידמו את פני המשלחת הבאה לטבריה:

שמחה גדולה וגאווה לאומית עוררו בנו האורחים שלנו, שהופיעו ימים אחדים אחרי כיבוש העיר (טבריה), והם קבוצת הרופאים, לבושי בגדי צבא בריטי. הציגו עצמם כבאי כוח ארגון יהודי-אמריקאי בשם 'הדסה', שהולכים יחד עם הכובש, כדי לחקור את מצב הבריאות של היישוב ולכונן בו עזרה רפואית. העיר הייתה מלאה פליטי הגירוש (מיפו ותל אביב), והתנאים הסניטריים וההיגייניים היו למטה מכל סטנדארט. רופא אחד מן האורחים, ד"ר

<sup>46</sup> בטבריה ומגפת הכולרה גרמו למותם של רבים מהם. עם כיבוש הגליל על ידי הצבא הבריטי שבו המגורשים לביתם. בר-אל וגרינברג (לעיל, הערה 43), עמ' 161.

שם, עמ' 182.

(יעקב) נורמן, המדבר עברית, נשאר תכף במקום והתחיל לארגן עזרה רפואית מודרנית, נוסח אמריקה.<sup>47</sup>

העבודה הרפואית של המשלחת התחלקה לשלושה ענפי פעולה: (1) טיפול בפליטים בבית החולים למהגרים שנפתח במתחם ר' מאיר בעל הנס;<sup>48</sup> (2) טיפול רפואי בתושבי העיר במרפאה שפתחה קבוצת הדסה בעיר; (3) טיפול בחולי כולרה בבית החולים העירוני של המיסיון הסקוטי של ד"ר דוד טורנס, שהוגלה מן הארץ בהיותו נתין של ארץ אויב. באישור הממשל הצבאי המקומי הציבה הקבוצה עשרים וחמש מיטות בבניין בית החולים שלו, שהוחרם על ידי הטורקים וננטש. בית החולים נתן שירות רפואי לכל מגזרי האוכלוסייה בטבריה וסביבותיה. כאשר חידש המיסיון הסקוטי את פעולתו, נשאר היישוב היהודי בטבריה שוב בלי בית חולים משלו. אנשי הקבוצה של הדסה פתחו בדירה שכורה בית חולים קטן ובו שבע עשרה מיטות, והוא פעל שנים אחדות.<sup>49</sup>

נוסף על כך גייס ד"ר קלר שתיים עשרה צעירות שנועדו להיות אחיות מתלמדות כדי לסייע לאחיות האמריקניות. בהמשך ייסדה הדסה גם בתי ספר לאחיות בטבריה ובצפת כדי לאייש את המוסדות הרפואיים בצוות רפואי מיומן, אך בית הספר בטבריה נסגר אחרי כמה חודשים, ואחריו נסגר גם בית הספר בצפת. הסיבה לסגירתם הייתה מחסור ברופאים-מורים דוברי עברית ובתקציב, שדרש הוצאות גבוהות.<sup>50</sup>

על מגפת הכולרה בארץ ישראל בכלל ובטבריה בפרט נכתבה ספרות אקדמית ענפה, אך היומן של רחל מלין מרחיב את היריעה ומוסיף מידע אותנטי מפורט על המגפה בטבריה ועל חלקה של הדסה במיגורה. לראשונה אפשר ללמוד ממקור ראשון כיצד נוקתה טבריה מחיידקי הכולרה בשנת 1918. פרק

<sup>47</sup> זאב כרמי, *מחנך ודרכו*, חיפה תשכ"ה, עמ' 211; על ד"ר נורמן (1888–1955) ראו לוי ולוי (לעיל, הערה 12), עמ' 301.

<sup>48</sup> מכתב חוזר מס' 6, הוועד המרכזי לענייני ההגירה שבגליל, 18 ביולי 1917, תיק ועד ההגירה, אצ"מ, 90/139.

<sup>49</sup> Anna Kaplan, 'The First Nine Years', *Hadassah Newsletter* (April 1938), pp. 127–129, 138; לוי (לעיל, הערה 12), עמ' 326.

<sup>50</sup> ברטל (לעיל, הערה 12), עמ' 29–40; רובינוב (לעיל, הערה 3), עמ' 3.

זה ביומנה זכה לכותרת: 'מצעד החוקן בטבריה: הכול על אודות סיום הכולרה'.

כך תיארה מלין את תקופה הכולרה הקשה שעברו תושבי טבריה בטרם התאוששו מהתלאות הנוראות שהיו מנת חלקם בתקופת השלטון הטורקי: מגפת הכולרה זרעה פחד ובהלה בקרב התושבים וגבתה קורבנות רבים. פרנסי העיר הטילו מייד הסגר חמור על העיר ופנו אל הצלב האדום ואל הדסה בקריאות נואשות לעזרה רפואית. ואכן, הוחל במבצע לביעור הכולרה, שכלל סיוע רפואי-תברואתי נרחב הן להצלת החולים, הן לניקוי הכינרת והן לניקיון כללי של הזוהמה בעיר, בבתים, ברחובות, בסמטאות, בעליות הגג, במרתפים – 'הכול נבדק ונוקה'.

אך בכך לא סגי. כדי לעקור את המחלה מן השורש ולחיות בבטחה שהמגפה אכן מוגרה והעיר חופשית מחיידקי הכולרה, פתח הצוות הרפואי מחלקת חירום באחד הבתים, והאחיות האמריקניות העניקו טיפול רפואי למשפחות שלמות, יהודיות וערביות כאחת, שבהן מישהו חלה בכולרה או נחשד שחלה במחלה. הטיפול בוצע בשני שלבים: השלב הראשון כלל חוקן, ובשלב השני ניתנו חומרים משלשלים וחומרים מעוררי הקאה. מטרת הטיפול הייתה להבטיח כי 'לא נותר אפילו פירור של זוהמה בעיר'.

מלין מפרטת ביומנה כיצד בוצע הטיפול הרפואי: המשפחות חולקו לקבוצות. כל קבוצה קיבלה ביום בואה חוקן לשטיפת מערכת המעיין מכל שארית של חיידקי כולרה, וביום המחרת קיבלה חומר משלשל כדי לנקות את דרכי העיכול ניקוי טבעי. אם בבדיקה השנייה לא נמצאו סימני המחלה, שוחררה הקבוצה הראשונה והוזמנה הקבוצה השנייה ואחריה השלישית, וכן הלאה. כך נוקתה העיר לגמרי מ'כל מיני (רעות חולות) ונפתח לפני התושבים עולם חדש! מבצע הטיפול זכה להצלחה ארגונית רפואית, ובסופו היה אפשר להכריז כי הכולרה מוגרה.

על המאמצים שהשקיעו האחיות בארגון הטיפול ועל הקושי בביצועו כתבה מלין:

לא דבר קטן הוא לאסוף יחדיו מדי יום ביומו שלושים איש ובמיוחד כשהאל עוזר וזה בדיוק ביום שישי וצריך לשכנע את היהודים לבוא (בגלל השבת הקרבה) ואת האחרים באוכלוסייה (כי יום שישי הוא יום המנוחה של המוסלמים), שאי אפשר להתחשב בשום חג וצריך לבצע בדיוקנות את הוראות הרופאים ואנשי הצבא.

ואולם מתברר שהטיפול הרפואי על שני שלביו עורר תרעומת קשה בקרב התושבים, שהתנגדו נמרצות בהשמעת תירוצים שונים ומשונים, ובלבד שישתחררו מהטיפול המוזר בעיניהם. משפחות הגיעו עם ילדיהן, ולכל אחת מהן תירוץ; הן בכו וזעקו 'מדוע מגיע להם העינוי הזה ומדוע הם צריכים לעבור אותו'. התירוצים המגוחכים הפתיעו את האחיות, ומלין כתבה על כך: 'היה צורך בהרבה יותר מנימוס מקצועי ועדינות אנושית כדי לשמור על איפוק ולהימנע מלצחוק'.

תמלילי השיח בין מלין לאחדים מתושבי טבריה שהתנגדו לקבלת הטיפול הרפואי משקפים את היעדר המכנה המשותף בין האחיות ובין התושבים. כדי לסבר את האוזן, להלן כמה דוגמות אותנטיות לתירוצים שהמציאו התושבים בניסיונם להימנע מהבדיקות ומקבלת הטיפול הרפואי.

אישה אחת התלוננה: 'מה אתם אומרים?! אלוהים איתכם! בכל ימי חיי לא הייתי חולה. אבות אבותיי וילדי ילדיי אינם מכירים זאת, והלוואי שגם לא ידעו זאת להבא. מה זאת אומרת? הקיבה שלי בסדר, וגם אני, ברוך השם, בריאה לחלוטין. לא מגיע לי להתענות'. האחיות השיבה וניסתה לשכנע: 'אבל גברתי, חייבים לעשות זאת כדי לשחרר את העיר ממחלות נוספות. האמיני לי שלא יגרם לך כל נזק'.

אישה אחרת השתכנעה וקיבלה עליה את הדין: 'האומנם זוהי דעתך? נו, הרי את כזאת דוקטורית. אלוהים ראשון ואחריו את. אני מוסרת את עצמי אל בין שתי ידייך, ועשי בי כל מה שאת מבינה בעצמך'. עוד אישה הסכימה אומנם 'שיעשו בה כל מה שצריך', אבל התעקשה כי 'ישאירו בשלווה את ילדיה, כי הם עופות קטנים וחלופים, והמסכנים לא יוכלו לעמוד בכזה מין ניקוי!'



היו תושבים שהביאו עימם מכתבי יוחסין והתלוננו בגאווה פגועה: 'מה זאת אומרת? שהם ירדו למדרגה נמוכה כל כך וירשו לעצמם להיות מובלים עם כל שאר האנשים הפשוטים?' אישה אחת ניסתה להתגונן: 'נו, מילא, חוקן עוד אפשר לסבול, אבל איזו מין מנה אחרונה לכל צרותינו היא (הטעם הנורא של החומר המשלשל)? שרק ישמור אותנו האל מפני כל הטעמים הרעים ומהטעם המר של להיות חולים ומתרופות בכלל!' אישה אחרת ירקה את החומר המשלשל. האחות הגיבה בהטפת מוסר: 'לירוק את התרופה, ועוד על הרצפה?! את זה אסור לך לעשות! אוזרים אומץ ובולעים בבת אחת הכול, ונגמר העניין. מה את? איזה ילד שברירי? ואולי את חושבת שמוטב לנסות לבלוע את זה בהמשכים?'

תושבים אחרים טענו כי יש להם קרובים עשירים באמריקה ויש להם מהלכים בקרב המוסדות הציבוריים שם, והם גם תורמים הרבה לקרנות הצדקה לארץ ישראל. על כן, בשל אותה זכות, האם האחות יכולה להקל עליהם מעט ולא לטפל בהם כמו בכל שאר התושבים? לאלה השיבה האחות: 'אבל גברתי, הרי את רואה בעצמך שאנחנו מבקשים להקל עליך, והבדיקות הן האמצעי היחיד והאחיד לכול'.

האחיות גילו אמפתיה, הקשיבו בסבלנות וגילו סובלנות ושמרו על איפוק מרבי. הן הסבירו שהטיפול חשוב והכרחי ואין לוותר עליו. כדי לשמור על אווירה רגועה כתבה מלין: 'התנהלנו מאוד בשיטתיות ובסדר מופתי. כל אחד קיבל פתק עם מספר, ניצב בתור והמתין ל"חלקו", והוא אכן קיבל אותו בהתאם למידותיו ולמשקלו', וסיכמה: 'וכך, באמצעים ובמילים כאלה הצלחנו לנקות את העיר ואת האוכלוסייה הנצרכת ולחגוג את סיום מגפת הכולרה. [...] הצלחנו לגרש את השד השחור של הכולרה'.

במהלך עבודתה בטבריה, ב-23 בנובמבר 1918, נפלה מלין למשכב. היא קדחה מחום, מצבה החמיר, מחלתה גברה, חומה עלה ל-106 מעלות פרנהייט (41 צלזיוס), ולאחר בדיקת דם התברר שחלתה במלריה. טיפל בה בזריקות כינין רופא מן המשלחת, ד"ר זאב ויליאם שוגרמן, אשר 'פשוט ממש הציל את חיי', והיא החלימה.

חיטויים נרחבים, חיסון האוכלוסייה וחינוכה להיגינה סייעו בסופו של דבר למיגור המחלה כליל. זאת ועוד, הדסה שלחה מירושלים משאיות עמוסות מזון, ביגוד וציוד רפואי. 'כולנו שמחנו על שהנה-הנה כבר יהיה אפשר לפתוח מחדש את שערי העיר, וכאשר השערים יהיו פתוחים, כבר יוכלו אנשים לבוא ולצאת ותתחיל מחדש הפעילות המסחרית', ציינה מלין. ובאלו המילים סיכמה את 'סיום הכולרה':

כולנו לא נרתענו משום מאמץ ולא חסכנו במאומה והפעלנו את כל מה שנדרש במובן הרפואי וגם התברואתי. רק האל היחיד יודע כמונו שכל ארץ ישראל כולה וטבריה בפרט זקוקות לסיוע תברואתי. מייד לאחר שחגגנו את סיום הכולרה נסעו כמה מעמיתינו לצפת כדי להקים שם בית חולים ומרפאות. אחדים נסעו למושבות, וחמישה מאיתנו עדיין נותרו בטבריה, שכן אנחנו מסייעים לעיר להקים בית חולים כללי שהם זקוקים לו מאוד.

אם כן, בכך לא הסתיים חלקם של רחל מלין וחבריה בהכחדת המחלות המידבקות בטבריה ובהגשת טיפול רפואי לתושביה. מעתה נותרו בטבריה חמישה רופאים ואחיות הדסה ומלבדם כוח עזר עירוני כדי לסייע לעיר להקים בית חולים יהודי.<sup>51</sup> בנובמבר 1918, לאחר סיום המגפה, נותרה

<sup>51</sup> הניסיונות להקים בית חולים בטבריה החלו כבר לאחר פרוץ מגפת הכולרה בשנת 1865. פרנסי העיר פרסמו באותה שנה קול קורא לקהילות ישראל לבוא לעזרתם. בעיר פעל בית מרקחת שסיפק תרופות. בשנת 1872 קמה בעיר חברת ביקור חולים ועשתה להטבת המצב הרפואי. היא שיפרה את המצב במידה מסוימת, אך לא הצליחה להביא לידי תיקונו. בשנת 1883 ובשנת 1884 פרסמו ממוני טבריה ורבניה קול קורא בעניין נחיצות בית חולים בטבריה. בשנת 1885 התגברה הפעילות הציבורית בקהילה היהודית והוקם ועד למען בניית בית חולים בקרבת חמי טבריה. כל המאמצים להקים בית חולים יהודי בטבריה בשנים 1885–1886 נכשלו בסופו של דבר, ורק בשנת 1896 הוקם בית חולים יהודי בעיר. על השתלשלות העניינים ומאבקי הכוחות ראו: שראל פריידין, 'ניסיונות ראשוניים להקמת בית חולים בטבריה במאה ה"ט', **קתדרה**, 22 (טבת תשמ"ב), עמ' 91–112; ירון בר-אל ונסים לוי, 'ראשיתה של הרפואה המודרנית בערי הגליל (1860–1900)', **קתדרה**, 54 (טבת תש"ן), עמ' 102–106. בסוף 1891 הגיע לטבריה ד"ר הלל יפה מלווה ברופא נוסף, ושלטונות העיר מינו אותו לרופא העירייה. הוא זכה להצלחה רבה אך עזב כעבור כשנתיים בלבד. רופאים שבאו אחריו גם הם לא החזיקו מעמד. טבריה זכתה לבית חולים יהודי של הדסה רק בשנת 1918, כשהקימה אותו המשלחת הרפואית.

בטבריה קהילה יהודית של 3,066 תושבים בלבד, כמחצית מגודלה ערב המלחמה.<sup>52</sup>

בזמן המלחמה פעל כאמור במיסיון הסקוטי בית חולים עירוני שהתנהל על ידי הצבא הבריטי, ואילו בית חולים יהודי לא היה. זאת אומרת שתושבי טבריה היהודים, שהיו רוב רובה של האוכלוסייה בעיר, ונוסף עליהם תושבי המושבות הרבות בסביבה שפנו לטבריה לעזרה רפואית, נותרו ללא בית חולים. אז התעוררה בקרב פרנסי הקהילה היהודית וגם בהדסה השאלה: כיצד תוכל העיר להתנהל ללא כל מוסד רפואי?

בעידודו של הממשל הבריטי פתח צוות הדסה בית חולים יהודי בבניין האנגלי הנטוש. ההנחה הייתה שצוות הדסה כבר פועל בטבריה וכמה מחבריו שוקלים להישאר בה, והדסה ממילא כבר דואגת לתרופות לתושבי טבריה, לכן יהיה אך טבעי שהדסה תקבל עליה את ההקמה ואת ההפעלה של בית החולים. ואכן, כך היה. בית החולים הקטן נשא את השם הדסה, הכיל בפתיחתו שבע עשרה מיטות למקרים דחופים, מרפאה ומעבדה קטנה, והיה בלתי עדתי, כלומר פתוח לאוכלוסייה מעורבת, ליהודים ולערבים כאחד.

מלין הייתה בחברי הצוות הרפואי החלוצי שהכשיר את המבנה לייעודו כבית החולים ושימשה בו אחות בראשית פעילותו. כך כתבה:

היה באמת קשה, ועדיין המלאכה קשה מאוד מאוד. אבל מתוק הוא גם המעט שהשגנו בעבודה עצמית ובעמל רב. [...] עכשיו אנחנו יכולים להביט אחורה בגאווה על אותם ימים ולומר: אכן מאוד מאוד קשה היה להקים את הבניין, אבל המאמץ היה כדאי כאשר רואים שקיים ומתקדם המוסד שמכיל עכשיו שלושים מיטות ומסודר באופן הטוב ביותר ועד כמה שאפשר מודרני ולפי כל כללי התברואה. נוסף על כך הפעלנו גם בית ספר קטן לנערות צעירות שרוצות ללמוד את מקצוע האחות מבחינה מעשית ומבחינה תאורטית. כן יש אצלנו מרפאות שמטפלות מדי יום בכמאתיים חולים. במילה אחת יש להדסה הכוח (היכולת) לא רק להפריע

<sup>52</sup> לוי (לעיל, הערה 12), עמ' 325; בר-אל וגרינברג (לעיל, הערה 43), עמ' 181.

להתרחשויות הבלתי רצויות בעולם הרפואה (כלומר, לטפל במגפות) אלא גם הכוח והרצון לבנות את ההכרחי, הרצוי והשימושי! (11 בדצמבר 1918).

### אפילוג

בשנת 1921 סיימה רחל מלין את עבודתה בטבריה. היא לא שבה לאמריקה כפי שעשו כמחצית מחברי המשלחת הרפואית בתום החוזה שלהם עם הדסה, אלא עלתה לירושלים והתיישבה בה. היא הייתה אחות ומדריכה בבית הספר לאחיות של הדסה שהקימה המשלחת החל מהמחזור הראשון. בירושלים הכירה את זלמן קוטלר, שבא אף הוא מניו יורק (במקור היה ממונסטרישצה שבאוקראינה) מתוך מניעים ציוניים. הם התחתנו ב-15 ביוני 1922 בירושלים וקבעו בה את מושבם. על שער הבית נקבע שלט: 'רחל מלין קוטלר, אחות מדופלמת'. ביוני 1923 נולד בנם, ואחר כך נולדה להם גם בת. אחרי כמה מעברי דירות קנו בני הזוג דירה בדמי מפתח בשדרות בן מימון 32. בבית זה חייתה רחל עד מותה בשנת 1965.

### סיכום

מטרת המאמר הייתה להאיר את קורותיה של המשלחת הרפואית מזווית מבט ייחודית של 'האנשים הפשוטים' שהתנדבו לסייע ליישוב בהקמת מערכת רפואה מודרנית בתום מלחמת העולם הראשונה, להוסיף ממד ייחודי ושונה מהתיאור ההיסטורי כפי שמתועד במחקרים למיניהם ולהעשיר במידע את ההיסטוריוגרפיה הרפואית הסיעודית של התקופה.

סיפורן של עשרים האחיות האמריקניות שהתנדבו לצאת לארץ ישראל עם המשלחת הרפואית של הדסה כדי לתרום למאמץ הרפואי הסיעודי ולהקים תשתית למערכת בריאות איתנה לא זכה לתהודה הראויה הן בהיסטוריוגרפיה של היישוב הן במחקר ההיסטורי האקדמי בישראל. על אף אזכורים פה ושם, הסיפור הקיבוצי של האחיות, וכמוהו גם הסיפור האישי, טרם סופר במחקר על אודות המשלחת הרפואית.

יומן זיכרונותיה המרתק של רחל מלין, שהייתה כאמור אחת מעשרים האחיות שפעלו מתוך תפיסת עולם פמיניסטית ואידאולוגיה ציונית, מאפשר הצצה לעבר עולמה שלה ושל חברותיה במשלחת. לפנינו פיסת היסטוריה אישית, היסטוריה קטנה, המתועדת ומועלית על הכתב בדמות יומן מפורט שעבר לדורות הבאים של רחל מלין ונשמר אצלם. יומנה הוא מקור היסטורי לכל דבר, שכן הוא משתלב עם ההיסטוריה הכללית, ובזה יתרונו העצום. היומן חושף באריכות את האירוע ההיסטורי לפרטיו כפי שהתרחש, וכאמור מעמיק את הידע הקיים ומוסיף מידע חדש שתורם להצגת המשלחת הרפואית על אנשיה וגודל תרומתה לעיצוב ההיסטוריה הרפואית של היישוב בתקופה הנדונה.



רחל מלין, 7 בדצמבר 1921, סיום מחזור א בבית הספר לאחיות 'הדסה'

אם כן, לפנינו תיעוד מנקודת מבט אישית של קבוצה רפואית שהביאה מזור ליישוב, ודרכה אפשר ללמוד על המניע לבואן של עשרים האחיות ארצה ועל היקף עבודתן הסיעודית במשלחת. באמצעות התיעוד האישי מתקבלת תמונה מלאה יותר על המסע של המשלחת ועל ראשית פעילותה הרפואית בארץ, שהיא חלק מתולדות הסיעוד והרפואה בארץ ישראל.

היומן של רחל מלין נשאר לספר את הסיפור האישי על רקע הקשרו ההיסטורי. ואכן, האירועים ההיסטוריים השזורים ביומן משמשים אבני דרך בתולדות הרפואה והסיעוד, מתעדים את מצב הבריאות הקשה בארץ ישראל



בוגרות מחזור א של בית הספר לאחיות 'הדסה' בירושלים, 7 בדצמבר 1921.  
בעיגול: רחל מלין, מדריכה בבית הספר (באדיבות המשפחה)

בכלל ובטבריה בפרט, את הדרכים שננקטו למיגור מחלת המלריה בטבריה ואת עבודתם המסורה של האחיות והרופאים של הדסה בטבריה. זו היסטוריה 'מלמטה' (History from Below) שחושפת פיסת חיים דרך עיני 'האדם מן השורה', מתמקדת בחיי היום-יום שלו על סמך תיעוד אישי ומשליכה על החיים בתקופתו באמצעות עבודתו, יומניו ועוד.<sup>53</sup>

דרך סיפורה האישי של מלין אפשר לשזור את סיפורן של עשרים האחיות האמריקניות שהביאו לארץ ישראל את בשורת הסיעוד המקצועי המודרני, על תרומתן המשותפת להקמת האושיות למערכת הסיעוד בארץ. עם בואן חל מפנה דרמטי במקצוע הסיעוד. אחד משיאי עבודתה של המשלחת היה ייסוד בית הספר לאחיות מוסמכות, בית הספר המקצועי העל-תיכוני הראשון לנשים בארץ, ששינה את פני מערכת הסיעוד ומשעריו יצאו אלפי האחיות המוסמכות הראשונות בארץ ישראל.

<sup>53</sup> Alf Luedtke, *History of Everyday Life*, Princeton, New Jersey 1995, pp. 3–30  
ההיסטוריון האיטלקי קרלו גינצבורג מראה את התועלת שאפשר להפיק מחקירתה של פרשה אחת מקומית שבמרכזה עומד טוחן, מפשוטי העם, המשליכה על החיים בתקופתו. ראו: קרלו גינצבורג, *הגבינה והתולעים: עולמו של טוחן בן המאה השש-עשרה*, ירושלים 2005.

פתיחת בית הספר לאחיות בירושלים בשנת 1918 הייתה גם נקודת מפנה בתפיסת ההכשרה המקצועית לנשים, שהקנתה להן מיומנויות וידע אך גם הכרה בסיעוד כפרופסיה.<sup>54</sup> בית הספר, שהראשונה במנהלותיו הייתה אנה קפלן, שהגיעה עם המשלחת, התנהל ברוח אמריקנית על ידי האחיות האמריקניות והושפע מרעיונות הסיעוד באמריקה בשנות העשרים. תוכנית הלימודים הייחודית הכשירה אחיות על בסיס הסיעוד המודרני, ולדעת ההיסטוריונית נירה ברטל, 'סוג השיעורים אשר נלמדו הלמו את פעילותה הראשונית של המשלחת הרפואית, שעסקה בטיפול במחלות זיהומיות ובמגיפות, ורק מאוחר יותר בהנהגת שירותי בריאות כוללים. תחום בריאות הציבור היה רכיב מרכזי במערך ההכשרה של תלמידות בית הספר לאחיות, לאור יעדי הדסה וצורכי המקום'.<sup>55</sup>

בראייה היסטורית אפשר לקבוע בוודאות כי פעילותן של עשרים האחיות הייתה בעלת חשיבות מכרעת בהנחת היסודות למערכת הסיעוד בארץ. חשיפת פועלן מוסיפה נדבך חשוב לחקר ההיסטוריה של הסיעוד בישראל בכלל ולחקר נשים חלוצות בתולדות ההתיישבות בפרט.

רחל מלין התנדבה מתוך חובה אישית ומילאה אותה במסירות ובנחישות. זו הייתה חוויה אישית מעצימה ומכוננת, על אף הקשיים הפיזיים, מחלת המלריה והסבל האישי, התסכולים והעבודה המתישה, לעיתים יומם ולילה ללא מנוחה וללא חשבון, כדי למלא את המשימה להביא מזור ליישוב.

שרטוט דיוקנה של רחל מלין הוא גם בגדר מקרה בוחן; הוא בבואה למעמדן ולתפקידיהן של נשים-אחיות משכילות פורצות דרך בחברה הארץ ישראלית בתקופת המנדט, שהטביעו את חותמן על תחום הסיעוד הארץ ישראלי. הן הרימו גם תרומה מגדרית במתן דוגמה לנשות ארץ ישראל על מקצוע חדש להשכלה ולפרנסה.

<sup>54</sup> ברטל (לעיל, הערה 20), עמ' 270–291.

<sup>55</sup> שם, עמ' 288.